

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права Кафедра міжнародного європейського
права та порівняльного правознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**ПРАВОВИЙ СТАТУС БЕЗВІСТИ ЗНИКЛОЇ ОСОБИ: МІЖНАРОДНІ
СТАНДАРТИ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

293 «Міжнародне право»

Студентки 4 курсу

Черненко В.О.

групи П-91

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ (підпис здобувача)

Керівник _____ Маланчук Т.В.

(посада, науковий ступінь) (підпис) (ініціали, прізвище)

Суми 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права Кафедра міжнародного європейського
права та порівняльного правознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ Завідувач кафедри

підпис “ ___ ” _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА Спеціальність
293 «Міжнародне право»

студенту _____ курсу, групи _____ номер курсу шифр групи

прізвище, ім'я, по батькові студента

1. Тема роботи: _____

затверджена наказом директора ННІ права від “ ___ ” _____ 20__ р.
№ _____

2. Термін подання студентом закінченої роботи “ ___ ” _____ 20__ р.

3. Мета кваліфікаційної роботи

4. Об'єкт дослідження _____

5. Предмет дослідження _____

6. Кваліфікаційна робота виконується на матеріалах

7. Орієнтовний план дипломної роботи, терміни подання розділів керівникові
та зміст завдань для виконання поставленої мети

Розділ 1 _____

Назва – термін подання

У розділі 1 _____

Зміст конкретних завдань до розділу, які має виконати студент

Розділ 2

У розділі 2 _____

Зміст конкретних завдань до розділу, які має виконати студент

Розділ 3 _____

Назва – термін подання

У розділі 3 _____

Назва – термін подання

Зміст конкретних завдань до розділу, які має виконати студент

8. Дата видачі завдання “ ___ ” _____ 20__ р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____

підпис

Завдання до виконання одержав _____ підпис

ініціали, прізвище

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ	11
1.1. Доктринальні підходи до поняття та сутності особи, зниклої безвісти ...	11
1.2. Міжнародна та національна нормативно-правова основа визначення правового статусу особи, зниклої безвісти.....	19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	28
2.1. Умови для визнання особи, зниклої безвісти.....	28
2.2. Порядок визнання особи, зниклої безвісти	34
2.3. Наслідки визнання особи, зниклої безвісти	39
РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЯКЕ ВИЗНАЧАЄ ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ	46
3.1. Проблеми нормативно-правового регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти.....	46
3.2. Шляхи вирішення проблем нормативно-правового регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти.....	54
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Бюро ЦАР МКЧХ – Бюро Центрального агентства розшуку
- ВКР – Випускна кваліфікаційна робота
- ДНК – Дезоксирибонуклеїнова кислота
- ДРАЦС – Державна реєстрація актів цивільного стану
- ЄДРСРУ – Єдиний Державний реєстр судових рішень України
- ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини та основних свобод
- ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
- МВС – Міністерство внутрішніх справ
- МКХЧ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста
- МПГПП – Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- США – Сполучені штати Америки
- УГСПЛ – Українська Гельсінська спілка з прав людини
- ЦК – Цивільний кодекс
- ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному суспільстві тема особи, зниклої безвісти, є актуальною та потребує комплексного дослідження з правової точки зору. Існує велика кількість випадків зникнення людей, в тому числі й в Україні і вирішення цієї проблеми є важливим завданням для правоохоронних органів та суспільства в цілому.

Згідно з даними офіційного звіту Українського Кримінально-експертного центру МВС України «Про діяльність центру у 2014 році», загалом в Україні від початку 2014 року до кінця 2014 року було зареєстровано 6172 випадків зникнення громадян, з них 4805 осіб вже було знайдено [26]. Щодо статистики зниклих безвісти осіб у 2021 році, за даними Державної служби статистики України, у 2021 році зареєстровано 4629 випадків зникнення громадян [16]. Однак, не всі ці випадки були пов'язані зі зникненням безвісти. Деякі з них можуть бути пов'язані з іншими причинами, такими як самовільний відхід, втеча з дому тощо.

Крім того, тема є важливою для вивчення в контексті російсько-української війни з кількох причин. По-перше, у зоні конфлікту відбувається багато випадків, коли особи зникають безвісти і вирішення їхнього правового статусу є актуальною проблемою. Недостатня правова база та неефективна практика вирішення цих питань створюють додаткові труднощі для родичів та близьких зниклих безвісти. По-друге, російсько-українська війна викликала значну кількість порушень прав людини, включаючи права на свободу, життя та недоторканість особистого життя. Розробка ефективної нормативно-правової бази для захисту прав осіб, зниклих безвісти може допомогти у забезпеченні їхніх прав на життя, свободу та право на гідне ставлення до їхніх сімей.

Визнання особи, зниклої безвісти, є важливим аспектом в справі пошуку та розшуку такої особи, а також у встановленні правового статусу особи, що зникла безвісти. Визнання особи, зниклої безвісти, означає

встановлення її особистих даних та статусу, якщо це можливо. У більшості випадків це включає ідентифікацію за допомогою ДНК-тестів, відбитків пальців, фотографій та інших методів.

У багатьох країнах, включаючи Україну, існує законодавство, яке регулює питання визнання особи, зниклої безвісти. Законодавство може визначати правила для визнання особи, якщо вона була знайдена, а також порядок визнання особи, якщо її не було знайдено. Процес визнання особи, зниклої безвісти, може бути дуже складним і тривалим, особливо у випадках, коли немає достатньої інформації про цю особу. У таких випадках, визнання особи може залежати від різних факторів, таких як досвід роботи слідчих органів, доступність документів та інші фактори.

Визнання особи, зниклої безвісти, є важливим етапом у встановленні її місцезнаходження, зокрема, у випадках, коли вона потребує допомоги або захисту, а також у випадках, коли вона стала жертвою кримінального правопорушення. Тому важливо мати ефективну систему пошуку та розшуку осіб, що зникли безвісти, а також законодавство, яке регулює питання їх визнання.

Однак, незважаючи на те, що проблема осіб, зниклих безвісти, є досить актуальною, в Україні вона не має належної уваги з боку держави та суспільства. Діюче законодавство про осіб, зниклих безвісти потребує вдосконалення та оновлення з урахуванням міжнародних стандартів.

Проблема правового статусу особи, зниклої безвісти є складною та багатогранною і має довгу історію досліджень. Результати наукових досліджень підтверджують, що ця проблема не втратила своєї актуальності і в даний час. З одного боку, міжнародна та національна нормативно-правова база має значний потенціал для вирішення проблеми, однак з іншого боку, існують ряд питань, які перешкоджають ефективній реалізації правового статусу особи, зниклої безвісти. На сьогоднішній день, існує потреба в подальшому науковому дослідженні даної проблеми з метою вирішення

виявлених проблем та покращення правового захисту прав родичів осіб, зниклих безвісти.

Українські науковці з різних галузей займалися вивченням проблеми правового статусу осіб, зниклих безвісти. Зокрема, дослідження в цій області проводилися вченими з права, соціології, криміналістики та інших наукових галузей.

Серед найбільш відомих науковців, що досліджували цю проблему в Україні, можна відзначити таких: Бобко В.Г., Боднар Т.В., Братель О.Г., Діденко О.М., Дзера І.В., Довгерт А.С., Гаврилюк І.В., Галянтич М.К., Заїка Ю.О., Зинов'єва А.В., Козир І.Є., Козлова В.І., Корчак Т.В., Коструба А.В., Красицька Л.В., Кузнєцова Н.С., Кухарєв О.Є., Куценко Т.О., Луць В.В., Майданик Р.А., Маринович М.С., Пленюк М.Д., Ромовська З.В., Спасибо-Фатєєва І.В., Стефанчук Р.О., Шевченко Я.М., Шишка Р.Б., Харитонов Є.О., Ясинок М.М. та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою ВКР є вивчення міжнародних та національних стандартів визначення правового статусу особи, зниклої безвісти, умов для її визнання безвісти відсутньою, порядку визнання та наслідків цього визнання.

На основі визначеної мети було поставлено ряд завдань:

- розкрити доктринальні підходи до поняття та сутності особи, зниклої безвісти;
- вивчити міжнародну та національну нормативно-правову основу визначення правового статусу особи, зниклої безвісти;
- розглянути умови для визнання особи, зниклої безвісти;
- проаналізувати порядок визнання особи, зниклої безвісти;
- виявити наслідки визнання особи, зниклої безвісти;
- виокремити проблеми нормативно-правового регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти;
- запропонувати шляхи вирішення проблем нормативно-правового

регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти.

Об'єктом дослідження є міжнародні та національні нормативно-правові акти, що визначають правовий статус особи, зниклої безвісти, процедури та наслідки її визнання, а також проблеми реалізації цих норм у практиці в Україні.

Предметом дослідження є правовий статус особи, зниклої безвісти.

Методи дослідження були обрані відповідно від поставленої мети та завдань дослідження, а також враховуючи об'єкт та предмет дослідження. Методи аналізу та синтезу використовувалися для виокремлення предмета дослідження та його складових. Методи індукції та дедукції застосовувалися для визначення понятійних ознак підстав визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Діалектичний метод передбачав застосування категорій діалектики для з'ясування особливостей зміни або припинення майнових та особистих немайнових правовідносин при визнанні особи, зниклої безвісти.

Логічний метод використовувався для формування аргументованих наукових висновків щодо шляхів вирішення проблем нормативно-правового регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти. Порівняльно-правовий метод використовувався для виявлення спільних та відмінних ознак національного та іноземного законодавства у сфері регулювання інституту визнання фізичної особи, зниклої безвісти. Формально-юридичний метод був використаний під час дослідження чинного законодавства, присвяченого регулюванню інституту визнання фізичної особи, зниклої безвісти.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні міжнародних стандартів щодо правового статусу особи, зниклої безвісти та аналізі проблем реалізації цих стандартів в Україні. Вивчення правового статусу особи, зниклої безвісти є важливим з точки зору захисту прав та інтересів осіб, які можуть опинитися у подібній ситуації. Міжнародні стандарти у цій сфері визначають набір прав та гарантій, які повинні бути забезпечені державою в разі визнання особи, зниклої безвісти. Ці стандарти також містять рекомендації щодо процедури визнання особи, зниклої безвісти.

Аналіз проблем реалізації міжнародних стандартів в Україні виявляє фактичну недостатню захищеність прав та інтересів особи, зниклої безвісти зокрема у сфері спадкових відносин та майнових прав. Це може викликати несправедливість та втрати для рідних та близьких осіб, зниклих безвісти. Аналіз також показує, що українське законодавство не в повній мірі відповідає міжнародним стандартам та потребам суспільства.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що воно може бути використане для вирішення практичних питань, пов'язаних з визнанням фізичної особи, зниклої безвісти в Україні. Дослідження надає обґрунтовані пропозиції щодо необхідності розроблення та впровадження відповідних законодавчих змін, що дозволить забезпечити більш ефективний захист прав та інтересів громадян, які стали жертвами зникнення. Крім того, дослідження розглядає міжнародні стандарти у цій сфері, що дає можливість врахувати досвід інших країн та використати його для поліпшення практики застосування законодавства в Україні.

Структура роботи. ВКР складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження становить 68 сторінок, список використаних джерел містить 68 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ

1.1. Доктринальні підходи до поняття та сутності особи, зниклої безвісти

Проблема зникнення осіб безвісти є надзвичайно складною та болісною для українського суспільства. Така ситуація не тільки приносить страждання батькам та родичам зниклої особи, але й порушує права людини та може бути пов'язана зі злочинністю. Українські науковці активно вивчають проблему осіб, зниклих безвісти та шукають шляхи її вирішення. Зокрема, вони досліджують механізми реагування правоохоронних органів на заяви про зникнення людей, аналізують причини зникнення та можливості їх запобігання.

Існує кілька доктринальних підходів до поняття та сутності особи, зниклої безвісти:

1. Цивільно-правовий підхід: за цією доктриною, зникнення особи безвісти означає те, що особа є відсутньою у місці її звичайного проживання, її місцезнаходження невідоме і немає жодних відомостей про те, що вона жива або померла. Згідно зі світовою практикою цивільного законодавства, якщо особа вважається зниклою безвісти протягом певного часу (зазвичай це 1-3 роки), то її можуть оголосити померлою. Цивільно-правовий підхід до поняття особи, зниклої безвісти базується на нормах Цивільного кодексу та регулює відносини, пов'язані з визнанням факту відсутності особи. Згідно з цим підходом, зникнення особи безвісти передбачає відсутність інформації про її місцезнаходження та стан і необхідно прийняти відповідні правові дії для розв'язання цієї проблеми.

Важливо зазначити, що оголошення особи померлою за її зникненням не є автоматичним процесом. Потрібно довести факт зникнення особи

безвісти, тобто довести, що за певний період часу не було ніяких повідомлень про її місцезнаходження та стан [17, с.42].

Цивільно-правовий підхід до поняття особи, зниклої безвісти важливий не тільки для визнання її померлою, але і для врегулювання спадкових відносин, майнових правовідносин та інших юридичних питань.

2. Кримінально-правовий підхід. За цією доктриною, зникнення особи безвісти може бути пов'язане з кримінальним правопорушенням, а тому розслідування зникнення може вести поліція або інші правоохоронні органи. У цьому випадку зникнення особи безвісти може бути визначене, як тимчасова або постійна відсутність особи у місці проживання. Кримінально-правовий підхід розглядає зникнення особи безвісти, як можливий наслідок кримінального правопорушення, такого як: вбивство, крадіжка, насильницьке зникнення і т.д. У цьому випадку, визначення особи, зниклої безвісти може мати серйозні наслідки для злочинців, які беруть участь у цьому процесі.

Кримінальний кодекс передбачає різні кримінальні покарання за правопорушення, пов'язані зі зникненням особи. Якщо зникла особа знаходиться в безпеці, тоді за кримінальне правопорушення, що стосується особи, зниклої безвісти, можуть бути покарані тільки ті, хто брав участь у її зникненні. У разі, якщо зникла особа мертва, то злочинці можуть бути засуджені за вбивство або інше кримінальне правопорушення, що призвело до смерті особи [26, с.87].

У разі зникнення особи безвісти, кримінальна відповідальність залежить від обставин, пов'язаних з її зникненням. Якщо особа стала жертвою кримінального правопорушення, то правоохоронні органи мають право провести розслідування та вжити необхідних заходів для встановлення її місцезнаходження та покарання винних осіб.

3. Психологічний підхід. Згідно цього підходу, зникнення особи безвісти може бути пов'язане з психологічними проблемами, такими як: депресія, тривожність, пошук себе, втеча від проблем тощо. Ця доктрина розглядає зникнення особи безвісти як складну проблему, яка потребує

психологічної підтримки. Психологічний підхід до поняття та сутності особи, зниклої безвісти, зосереджується на психологічних факторах, які можуть призвести до зникнення людини. Прикладом може служити ситуація, коли людина знаходиться в стані депресії або тривожності і вирішує втекти від проблем, включаючи сімейні, фінансові або інші труднощі. У такому випадку, людина може покинути своє місце проживання, не залишаючи жодних слідів або повідомлень про своє місцеперебування [23, с.148].

Ця доктрина підкреслює важливість надання психологічної підтримки та допомоги людині, яка зникла безвісти. Це може включати: психологічну консультацію, пошукові операції за допомогою психологічного профілювання, інтерв'ю з родичами та іншими особами, які можуть надати корисну інформацію про зниклу людину, а також використання різних психологічних методів та підходів для відновлення зв'язку з особою, зниклою безвісти.

4. Медичний підхід: за цією доктриною, зникнення особи безвісти може бути пов'язане з медичними проблемами, такими як: амнезія, втрата пам'яті, хвороба Альцгеймера, деменція та інші. У цьому випадку важливо провести медичний огляд, щоб з'ясувати можливу причину зникнення особи безвісти та забезпечити її безпеку. Медичний підхід до поняття особи, зниклої безвісти базується на тому, що відсутність інформації про місцезнаходження особи може бути пов'язане з медичними проблемами, що впливають на її пам'ять та здатність орієнтуватися в просторі. Такі медичні проблеми можуть бути тимчасовими або постійними [23, с.149].

Наприклад, амнезія – це стан, коли людина втрачає здатність згадувати події, які сталися до початку цього стану. Людина може не пам'ятати, хто вона, де живе, чим займалася раніше і т.д. Також, деякі медичні проблеми, такі як деменція або хвороба Альцгеймера, можуть призвести до того, що людина не може самостійно орієнтуватися в просторі та повернутися додому.

У таких випадках проводиться медичний огляд, щоб з'ясувати можливу причину особи, зниклої безвісти та забезпечити її безпеку. Медичний підхід

до поняття особи, зниклої безвісти є важливим, оскільки такі проблеми піддаються, відповідно після лікування людина може повернутися додому.

5. Соціологічний підхід: за цією доктриною, зникнення особи безвісти може бути пов'язане з соціальними факторами, такими як: еміграція, бідність, безробіття, конфлікти в родині або відносини з оточуючими людьми. У цьому випадку важливо провести соціологічне дослідження, щоб з'ясувати можливі причини зникнення особи безвісти та забезпечити підтримку її родині та оточенню.

В загальному, зникнення особи безвісти – це серйозна проблема, яка може бути пов'язана з різними причинами. Розуміння різних доктринальних підходів до цієї проблеми може допомогти в з'ясуванні причин зникнення особи та забезпеченні необхідної підтримки [33, с.70].

Згідно із поглядами українських науковців, проблема особи, зниклої безвісти, є ситуацією, коли знайомі або родичі людини не можуть зв'язатися з нею більше ніж 24 години та не мають жодних відомостей про її місцезнаходження. При цьому, особами, зниклими безвісти можуть бути як дорослі, так і діти.

Науковці вважають, що для ефективного вирішення проблеми осіб, зниклих безвісти необхідно налагодити міжвідомчу співпрацю між правоохоронними органами, громадськістю та засобами масової інформації. Крім того, важливо проводити профілактичну роботу з молоддю та забезпечувати високий рівень розуміння громадянами процедур та процесів повідомлення про зникнення людини.

І. Мороз тлумачить поняття «особи, зниклої безвісти» як ситуацію, коли батьки, родичі або друзі не можуть знайти людину протягом тривалого періоду часу і не мають ніяких офіційних даних про її місцезнаходження [32, с.106]. Вона також зазначає, що проблема осіб, зниклих безвісти є актуальною в Україні та є проблемою не лише прав людини, а й безпеки суспільства в цілому. У своїх дослідженнях І. Мороз досліджує причини

зникнення людей, аналізує роботу правоохоронних органів та шукає шляхи вирішення цієї проблеми в Україні.

О. Буряк підкреслює важливість дотримання процедур та прав людини в роботі правоохоронних органів в розслідуванні справ про осіб, зниклих безвісти. Вона зазначає, що у багатьох випадках недостатня увага до цієї проблеми з боку правоохоронних органів та недбалість у розслідуванні справ, можуть призвести до безкарності злочинців та погіршення ситуації з правами людини в цілому [8, с.71].

О. Буряк наголошує на важливості координації дій між правоохоронними органами, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами в пошуку осіб, зниклих безвісти та підтримці родин і близьких. Вона пропонує ряд заходів, які можуть покращити ситуацію щодо зникнення осіб безвісти в Україні, включаючи підвищення кваліфікації правоохоронців, забезпечення доступу родин до інформації про розслідування та координацію дій між різними організаціями та ініціативами [10, с.64].

О. Буряк розуміє поняття особи, зниклої безвісти як ситуацію, коли людина зникла без будь-якого пояснення, її місцезнаходження невідоме та родичі та близькі не можуть зв'язатися з нею. Вона вважає, що ця проблема є серйозною в Україні, оскільки злочинці можуть зловживати такою ситуацією та користуватися безкарністю. О. Буряк акцентує увагу на тому, що ситуації, пов'язані зі зникненням особи безвісти, повинні розслідуватися з використанням всіх можливих засобів, щоб знайти зниклу особу та забезпечити її повернення до родини. Вона також наголошує на тому, що у процесі розслідування необхідно дотримуватися принципів прав людини та забезпечувати доступ родин до інформації про розслідування [9, с.89].

О. Буряк вважає, що важливо брати до уваги психологічні наслідки проблеми зникнення осіб безвісти, тому необхідно надавати для родин та близьких підтримку та допомогу. Вона пропонує запровадження спеціальних програм підтримки для родин та близьких осіб, зниклих безвісти, які б

містили психологічну та юридичну допомогу, а також інформацію про процес розслідування [10, с.65].

О. Бандурка розглядає цю проблему в контексті прав людини та громадянського суспільства. Вона вважає, що важливо забезпечувати доступ родин до інформації про розслідування зникнення та надавати їм підтримку та допомогу [1, с.22]. О. Бандурка також акцентує увагу на тому, що важливо попереджувати зникнення людей та підвищувати свідомість громадян щодо проблеми осіб, зниклих безвісти. Вона пропонує розвивати систему попередження про небезпеку зникнення та сприяти взаємодії між правоохоронними органами та громадськими організаціями в цій сфері [2, с.188].

С. Безкоровайний розглядає цю проблему з погляду соціології та кримінології. Він вважає, що зникнення людини є складним соціальним явищем, яке пов'язане з різними факторами, такими як економічні труднощі, соціальне нерівноправ'я, конфлікти в сім'ї та спільноті [3, с.59]. С. Безкоровайний стверджує, що важливо вивчати причини зникнення людей та розробляти ефективні стратегії запобігання цьому явищу. Він пропонує розвивати програми підтримки сімей, які переживають труднощі та сприяти взаємодії між громадськими організаціями та правоохоронними органами [4, с.42].

Інший науковець, який досліджує проблему осіб, зниклих безвісти в Україні – В. Бобко. Він звертає увагу на те, що зникнення людини є складним соціальним явищем, яке потребує комплексного підходу до розуміння та розв'язання. В. Бобко вважає, що важливо покращувати роботу правоохоронних органів, зокрема, щодо збору та аналізу інформації про зникнення людей, а також встановлення координації між правоохоронними органами та громадськими організаціями [5, с.11].

За визначенням Л. Фесечка, поняття «особи, зниклої безвісти» відноситься до людей, про яких не має ніяких відомостей після їх зникнення в результаті збройного конфлікту або ситуації насильства всередині країни

[49, с.403]. Проте автор зазначає, що це визначення не відображає повністю відчай сімей, які шукають своїх рідних, не знають, чи вони живі або померли і не можуть забути жахливі події, що зруйнували їхнє життя. Таким чином, відчай та страждання, які відчувають сім'ї зниклих людей, не відображаються в офіційному визначенні поняття «безвісті зникла особа», наведеному в законодавстві.

Іншим науковцем, який досліджує проблему осіб, зниклих безвісти, є Д.Бойчук. Він вважає, що особи, зниклі безвісти можуть стати жертвами злочинних дій, тому необхідно розглядати цю проблему в контексті забезпечення прав людини та правосуддя [6, с.111]. Д.Бойчук пропонує вдосконалити процес розслідування зникнень та забезпечувати доступ родин до інформації про розслідування. Вона також вважає, що важливо забезпечувати координацію дій між різними правоохоронними органами, які займаються розслідуванням зникнень [6, с.116].

Згідно з аналізом юридичної літератури, концепція «особи, зниклої безвісти» була досліджена в дисертаційному дослідженні Д. Бойчука на тему «Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб» [6]. Згідно з цим дослідженням, особою, зниклої безвісти є та, яка раптово зникла з постійного місця мешкання (перебування) без видимих на те причин. Для розшуку такої особи, органи внутрішніх справ повинні вжити спеціальних оперативно-розшукових заходів.

Як зауважує Д. Бойчук, сучасна література в Україні та за кордоном не має єдиної позиції щодо того, що означає термін особи, зниклої безвісти. Це пов'язано з кількома факторами [6].

По-перше, сам феномен «безвісної відсутності» має внутрішню складність та суперечливість, яка проявляється у різних якісних проявах. По-друге, термін «особа, зникла безвісти» утворився в народному розумінні та має традиційне вживання в побуті. Таке вживання терміну базується на інтуїтивній ясності його змісту, а не на науковому з'ясуванні.

По-третє, у різних галузях права використовуються різні дефініції «особи, зниклої безвісти» з різною метою. Це призводить до відсутності єдиного значення терміну.

У своєму дослідженні В.Я. Горбачевський також визначає особу, зниклу безвісти як ту, яка раптово зникла з постійного місця проживання або роботи, відносно якої надійшли заяви чи повідомлення про зникнення і є підстави вважати, що вона стала жертвою кримінального правопорушення чи нещасного випадку [13, с.188].

Хоча обидва дослідження визначають поняття особи, зниклої безвісти, але їх визначення мають відмінності. Дослідник Д. В. Бойчук [6] визначає особу, зниклу безвісти як ту, щодо якої надійшла заява чи повідомлення про зникнення, тоді як В. Я. Горбачевський [13] вважає особу, зниклу безвісти, стосовно якої є підстави вважати, що вона стала жертвою кримінального правопорушення чи нещасного випадку.

Інші вітчизняні вчені також висловлювали свої думки щодо термінології, яка пов'язана з невідомими особами. М.В. Зубов проводить дослідження та визначає, що особа, зникла безвісти – це фізична особа, яка зникла зі свого місця мешкання або останнього місця перебування без видимих причин та її місцезнаходження не відомо мінімум одну добу [20, с.186]. А. Зинов'єва вважає, що для позначення осіб, яких розшукує поліція, слід використовувати термін «особа, зникла безвісти» [18, с.6]. Це означає, що така особа раптово зникла і місцезнаходження її невідоме.

Отже, можна зробити висновок, що відсутність єдиної позиції щодо поняття «особи, зниклої безвісти» пов'язана зі складністю самого феномену, його традиційним вживанням у побуті та різними дефініціями, що використовуються у різних галузях права.

1.2. Міжнародна та національна нормативно-правова основа визначення правового статусу особи, зниклої безвісти

Міжнародне гуманітарне право містить норми, що регулюють питання захисту осіб, зниклих безвісти та їх родичів, зобов'язуючи органи державної влади вживати всіх можливих заходів для попередження випадків зникнення безвісти та усунення їх наслідків як у мирний час, так і під час збройного конфлікту і в інших ситуаціях насильства. У кінцевому підсумку саме органи державної влади відповідають за з'ясування долі особи, зниклої безвісти, встановлення її місцезнаходження і надання цієї інформації її родичам.

Незліченна кількість людей, які зникли безвісти через збройні конфлікти та порушення прав людини, є яскравим прикладом недостатнього захисту прав та правової невизначеності. Крім того, така велика кількість безвісти зниклих перешкоджає процесам миру та примирення та стає перешкодою для розвитку демократичного суспільства, заснованого на ефективних, підзвітних та справедливих інституціях.

Зникнення безвісти зазвичай пов'язані з численними порушеннями прав людини, які стосуються не тільки самої зниклої особи, а й її родини та інших людей. Ці зловживання можуть включати порушення права на безпеку та свободу, гідність, життя, заборону катувань та іншого жорстокого поводження, а також права на сімейне життя. Відсутність ефективних офіційних розслідувань зникнень часто веде до порушення прав родичів та інших людей, зокрема, права на належну правову процедуру, заборону катувань та порушення права на сімейне життя та права на визнання особи перед законом.

Ці права гарантуються Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (далі – МПГПП) [31], Європейською конвенцією з прав людини [27] та основних свобод (далі – ЄКПЛ). Крім того, деякі випадки осіб, зниклих безвісти класифікуються міжнародними документами як окреме кримінальне правопорушення. Міжнародна конвенція про захист усіх

осіб від насильницьких зникнень [30] (далі – Конвенція) дає визначення насильницького зникнення у справах за участю державних суб'єктів. Крім того, Римський статут Міжнародного кримінального трибуналу (Римський статут) передбачає злочин насильницького зникнення, як злочин проти людства [66].

Ці правові документи закріплюють зобов'язання держав щодо проведення ефективних розслідувань щодо осіб, зниклих безвісти. Право на життя, зокрема, спирається на процесуальну гарантію того, що зловживання будуть офіційно розслідувані незалежно від того, чи вважаються такі зловживання пов'язаними з діями чи бездіяльністю держави.

Згідно тлумаченнями Ради ООН з прав людини, міжнародне співтовариство повинне «докладати зусиль, щоб визнати право жертв грубих порушень прав людини, їхніх сімей і суспільства в цілому знати правду в максимально можливому обсязі». Право на правду також стверджується в Конвенції. Зобов'язання держави за правом на правду є процедурними, без абсолютного обов'язку результату.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) постановив, що неспроможність держави провести ефективне розслідування для з'ясування місця перебування та долі особи, зниклої безвісти, становить триваюче порушення процесуального зобов'язання держави захищати право на життя згідно зі статтею 2 Конвенції, а також порушення права сімей зниклих безвісти відповідно до статті 3. Ефективне розслідування, на думку ЄСПЛ, має бути офіційним, прозорим, незалежним і неупередженим, а також здатним встановити обставини конкретної справи [41, с.201].

Розглядаючи регіональну практику закордонних держав, можна навести приклад, коли сторони Міжамериканської конвенції про насильницькі зникнення осіб зобов'язуються не практикувати, не допускати та не терпіти насильницькі зникнення осіб, навіть у разі надзвичайного стану або призупинення індивідуальних гарантій, покарати в межах своєї юрисдикції тих осіб, які вчинили або замахнулися на злочин насильницького

зникнення осіб та їхніх спільників і пособників; співпрацювати один з одним у сприянні запобіганню, покаранню та ліквідації насильницьких зникнень осіб і вживати законодавчих, адміністративних, судових та будь-яких інших заходів, необхідних для дотримання зобов'язань, зазначених у цій Конвенції [12, с.415].

Підписанти Декларації про роль держави у вирішенні питання про особи, зниклої безвісти внаслідок збройних конфліктів і порушень прав людини, складеної під егідою Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти, заявляють про свою відданість вирішенню питання осіб, зниклих безвісти як відповідальність держави і вони роблять це явно з метою забезпечення тривалого миру та сприяння співпраці та примиренню. Декларація визнає право сімей і близьких знати про долю особи, зниклої безвісти. Серед іншого, вона закликає уряди співпрацювати та ділитися інформацією, яка може допомогти знайти та ідентифікувати зниклих безвісти.

Міжнародне гуманітарне право також передбачає зобов'язання щодо пошуку зниклих безвісти. Наприклад, Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1977 року [14] «вимагає від кожної сторони конфлікту розшукувати осіб, які були визнані протилежною стороною зниклими безвісти». Він також вимагає, щоб сторони конфлікту сприяли розслідуванню осіб, зниклих безвісти внаслідок бойових дій. Ці положення доповнюють універсальні гарантії прав людини. І всередині країни законодавство та установи використовувалися для забезпечення правового захисту у випадках зниклих безвісти та насильницьких зникнень.

Загальна мета та функція Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти полягає в тому, щоб допомогти органам влади запровадити процеси, спрямовані на пошук та ідентифікацію зниклих безвісти осіб, а також запровадити стандарти та норми плюралістичного, демократичного суспільства в цих процесах. Таким чином, Комісія прагне зобов'язати, щоб держави постійно вирішували питання зниклих безвісти, а також сприяє об'єктивним стандартам і методам роботи [46].

Базові норми, призначені для використання їх будь-якою державою світу під час розробки законодавства, метою якого є захист осіб, зниклих безвісти, містить Модельний закон щодо осіб, зниклих безвісти, розроблений Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (далі – МКЧХ) [22, с.23].

Матеріали міжнародної конференції під головуванням цієї у Гаазі в жовтні/листопаді 2013 року записані у книзі «Зниклі безвісти: Порядок денний для майбутнього», який закликає до створення Глобального форуму щодо особи, зниклої безвісти для зміцнення мереж співпраці, що займаються цим питанням. У документі також наголошується на тому, що роль і обов'язки урядів у розгляді справ про осіб, зниклих безвісти мають бути добре досліджені.

Пошук та ідентифікація зниклих безвісти все більше стає спеціальною дисципліною судово-медичної експертизи та інституційною сферою діяльності судових установ, а також правоохоронних органів. Хоча сьогодні багато країн, які стикаються зі спадком насильницьких конфліктів і систематичних порушень прав людини, взяли на себе відповідальність за процеси щодо осіб, зниклих безвісти, які здійснюються через їхні публічно-правові установи, масштаби таких підходів продовжують бути низькими.

Участь держави в міжнародно-правових документах, які стосуються питань зниклих безвісти, загалом є широкою. На додаток до участі в документах з прав людини, згаданих вище, більшість країн підписали чотири Женевські конвенції 1949 року [15] та два Додаткові протоколи до них 1977 року [14], які передбачають, що кожна сторона конфлікту зобов'язана розшукувати осіб, про які протилежна сторона заявила про зникнення (ст. 33 (4) Протоколу I).

Багато країн беруть участь у міжнародних правових інструментах, які мають відношення до процесів міжнародного розшуку. Однак дотримання міжнародних зобов'язань часто є неповним. Тому важливо закріпити міжнародні зобов'язання у внутрішньому законодавстві, включаючи конституційне право. Там, де існують відповідні конституційні гарантії, такі

як право на життя, необхідно створити відповідні механізми для забезпечення ефективного розслідування судовими та правоохоронними органами всіх зникнень.

Хоча стандарти ефективних розслідувань у сценаріях питань осіб, зниклих безвісти стали чіткішими за останні два десятиліття, практика все ще не може забезпечити їх послідовне застосування. Процеси вирішення питань осіб, зниклих безвісти мають бути офіційними, прозорими та такими, що дозволяють встановити факти і вони мають відбуватися без зайвих затримок. Швидка реакція органів влади на розслідування зникнення, як правило, вважається важливою для підтримки громадської довіри до верховенства права та запобігання будь-якій видій змові чи терпимості до протиправних дій.

Необхідність негайних дій особливо важлива, коли висувуються заяви про зникнення під час ув'язнення. Зобов'язання щодо проведення ефективного офіційного розслідування поширюється, але не обмежується випадками, пов'язаними з навмисними вбивствами в результаті застосування сили представниками держави, але загалом стосується випадків, коли особа зникла безвісти за обставин, які можуть розглядатися як небезпечні для життя [24, с.91].

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» [45] визначає, що особою, яка зникла безвісти, є фізична особа, стосовно якої немає інформації про місце перебування на момент подання заяви про її розшук. Цей закон має на меті встановлення правового статусу осіб, які зникли безвісти в особливих обставинах та регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу таких осіб, їхнього розшуку та соціального захисту і захисту членів їхніх сімей.

Закон визнає, що особливими обставинами є:

- збройний конфлікт;
- воєнні дії;
- тимчасова окупація частини території України;

– надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру.

Він передбачає заходи з обліку, розшуку та забезпечення соціального захисту осіб, які зникли безвісти, а також захисту прав та інтересів членів їхніх сімей. Врегулювання питань правового статусу осіб, зниклих безвісти набуло особливого значення з початком російської збройної агресії проти України в 2014 році і стало критично необхідним у нинішній ситуації після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року.

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» [45] має на меті забезпечити належні гарантії та захист прав тих, хто зник безвісти в особливих обставинах та їхніх родичів. Він є важливим кроком у забезпеченні прав людини та зміцненні демократії в Україні.

Для України позитивним кроком, який прискорив і впорядкував процес розшуку та ідентифікації осіб, зниклих безвісти і підтримку їхніх сімей, стало прийняття Верховною Радою України закону № 2505-VIII «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018 року (далі – Закон). Окрім вже існуючого поняття, що міститься у Цивільному кодексі України, Законом визначено поняття «особа, зникла безвісти», якою визнається фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук.

Вирішення завдань консолідації та координації зусиль різних урядових установ, залучених до розшуку та ідентифікації зниклих безвісти осіб, а також до підтримки їхніх сімей було закріплено Законом за Національною комісією з питань осіб, зниклих безвісти. Також важливим моментом стало передбачене Законом створення Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти.

14.04. 2022 року до Закону було внесено зміни та змінено назву в редакції Закону № 2191-IX від 14.04.2022 – «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». Цей Закон визначає правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та забезпечує правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу

осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з обліком, розшуком та соціальним захистом таких осіб і членів їхніх сімей.

Повноваження щодо координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших питань, пов'язаних з цим покладено на Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі – Уповноважений), який є посадовою особою центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України.

Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин – електронна база даних, призначена для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення визначеної цим Законом інформації про осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, їх невідомі останки, наявність чи відсутність рішення суду про визнання осіб, зниклих безвісти, безвісно відсутніми або оголошення померлими, а також інших даних, що використовуються для забезпечення обліку осіб, зниклих безвісти, з метою їх розшуку [45].

Відповідно до вищевказаного Закону особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи. Заява про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, може бути подана родичем такої особи, представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадським об'єднанням або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення до територіального органу Національної поліції України.

Згідно з ч. 1 ст. 43 Цивільного кодексу України, фізичну особу може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування.

Згідно зі ст. 23 Закону Україна здійснює міжнародне співробітництво у сфері розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з іноземними державами, Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та міжнародними організаціями, до статутних завдань яких належить сприяння національним органам влади у розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, відповідно до законодавства та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [45].

Бюро Центрального агентства Міжнародного Комітету Червоного Хреста з розшуку для міжнародного збройного конфлікту в Україні (Бюро ЦАР) допомагає знайти зниклих безвісти, а також полегшити страждання їхніх сімей. Це стосується військових і цивільних осіб, живих і загиблих, позбавлених волі, що потрапили до рук противника.

Бюро ЦАР збирає, централізує і передає інформацію про долю і місцезнаходження людей, як військових, так і цивільних осіб, позбавлених волі, які потрапили до рук противника. Крім того, Бюро ЦАР у співпраці з більш широкою мережею делегацій МКЧХ та Національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, допомагає знайти зниклих безвісти родичів будь-яким сім'ям, які були розлучені внаслідок збройного конфлікту [53].

Система міжнародно-визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм.

Основне завдання Міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) – захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та

соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак [21].

Звернення уваги до Прюмського договору є важливим з точки зору обміну генетичною інформацією між державами-членами Європейського Союзу. Договір надає автоматичний доступ до баз даних, що містять інформацію про злочини, пов'язані з торгівлею наркотиками, а також відбитки пальців та ДНК-дані. На сьогодні обмін даними ДНК забезпечено між 16 країнами ЄС, включаючи Португалію, Чехію, Угорщину, Румунію та інші [29].

Україна також прагне встановити правові засади оброблення та державної реєстрації геномної інформації людини. Проект Закону «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» визначає мету державної реєстрації геномної інформації – ідентифікацію осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, розшуку осіб, зниклих безвісти, ідентифікацію невідомих трупів людей та ідентифікацію осіб, які не можуть повідомити про себе інформацію через стан здоров'я, вік або інші обставини.

Згідно з проектом Закону, державна реєстрація геномної інформації має на меті ідентифікацію осіб, які здійснили кримінальні правопорушення, пошук зниклих безвісти осіб, ідентифікацію невідомих трупів та частин тіла людей, а також ідентифікацію осіб, які не можуть надати інформацію про себе через стан здоров'я, вік або інші обставини [42]. Закон визначає обов'язкову реєстрацію геномної інформації за рахунок коштів державного бюджету та добровільну реєстрацію на платній основі.

Закон також встановлює перелік осіб, геномна інформація яких підлягає обов'язковій державній реєстрації: підстави для добровільної реєстрації геномної інформації, порядок відбору біологічного матеріалу та алгоритм державної реєстрації геномної інформації військовополонених. Крім того, Закон встановлює вимоги до відомостей, що підлягають внесенню до Електронного реєстру, а також порядок, строки зберігання, вилучення та знищення геномної інформації.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Умови для визнання особи, зниклої безвісти

Коли людина зникає безвісти, виникає не просто трагічна ситуація для її родичів та близьких, вона має юридичний аспект. Відсутність особи може порушувати права інших людей, а також виникає необхідність забезпечити права особи, зниклої безвісти, наприклад, щодо майнових питань. У законодавстві України створено інститут визнання особи безвісти відсутньою.

Юридичні підстави для визнання фізичної особи, зниклої безвісти базуються на наявності певних юридичних фактів (юридичного складу). Ці факти включають:

- а) відсутність інформації про місцезнаходження фізичної особи в місці її постійного проживання;
- б) неможливість отримати відомості щодо її реального місця перебування;
- в) спливання річного терміну з дня одержання останніх відомостей про місцезнаходження фізичної особи або з дня, визначеного статтею 43 ЦК України [51];
- г) наявність обґрунтованої правової зацікавленості заявника щодо вирішення питання про визнання особи, зниклої безвісти.

Доки факт відсутності особи не встановлений у визначеному законом порядку, вважається, що особа здійснює свої права та обов'язки. Наприклад, забезпечує свою родину (а тому, їй не потрібна допомога від держави), сплачує комунальні платежі, податки та інше.

Однак, якщо відсутність годувальника встановлена у визначеному порядку, у відповідності до Закону України «Про пенсійне забезпечення», родина має право на пенсію в зв'язку з втратою годувальника. Крім того, один із подружжя особи, зниклої безвісти набуває права розірвати шлюб в спрощеному порядку через органи реєстрації актів цивільного стану.

Також припиняються зобов'язання, пов'язані з особою безвісно відсутнього, такі як: дія довіреності та договору доручення. У випадку визнання особи, зниклої безвісти над його майном встановлюється опіка [4, с.41].

Так, у відповідності до ст. 44 ЦК України [51] на підставі рішення про визнання особи, зниклої безвісти нотаріус за останнім місцем особи описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. Опікун майна приймає на себе обов'язки «зниклої» особи: погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах.

Важливо зазначити, що 22 листопада 2018 року Верховний Суд підтвердив правові позиції щодо підстав для визнання особи безвісно відсутньою. Це сталося в межах справи № 225/882/17, провадження № 61-34068св18 (ЄДРСРУ № 78044509) [38], де Верховний Суд дійшов висновку про наявність підстав для визнання особи безвісно відсутньою. Також, у постанові Верховного Суду від 7 травня 2018 року (у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду) у справі № 225/1297/17 було зазначено, що зникнення безвісти – це засвідчення в судовому порядку тривалої відсутності фізичної особи в місці її постійного проживання за умов, що не вдалося встановити місця її знаходження (перебування).

Важливо буде розглянути які умови для визнання особи, зниклої безвісти в інших країнах. Так, умови для визнання особи, зниклої безвісти в США взагалі відсутні. Натомість визначаються умови визнання особою померлою відповідно до закону про відсутніх осіб (Missing Persons Act) [55]. Згідно з цим законом, особа може бути визнана померлою, якщо є достатньо підстав вважати, що вона зникла і не може бути знайдена [12, с.413].

Закон передбачає, що для визнання особи померлою, її зникнення повинне бути пов'язане з фактом, що вона не була бачена або чула протягом тривалого періоду часу [58]. Так, часові рамки для визнання особи безвісти відсутньою можуть відрізнитись в залежності від штату, в якому подається заява. Наприклад, в Каліфорнії це може бути від 2 років до 5 років, в залежності від обставин, а в інших штатах це може бути від 3 років до 7 років [67].

Проте, у багатьох штатах, відсутність відомостей про місцезнаходження особи протягом 7 років є достатньою підставою для визнання її безвісти відсутньою і відповідно померлою [56, с.698]. Крім того, повинні бути виконані додаткові умови, такі як доказ того, що особа була відсутня на постійній основі, що були зроблені спроби знайти її і, що вона не має майнових прав або інших правових статусів [12, с.413].

До процесу визнання особи безвісти відсутньою та померлою в США зазвичай залучаються правоохоронні органи, такі як поліція та Федеральне управління з розслідування злочинів (FBI), а також адвокати та інші фахівці з права. Процедура визнання особи, зниклої безвісти та померлою може бути складною та тривалою, але важливою для забезпечення прав інших членів родини та майнових прав особи, які можуть бути порушені в разі її відсутності [12, с.414].

В Польщі, умови для визнання особи безвісти відсутньою встановлені Кодексом цивільного процесу [68, с.12]. Особу можна визнати безвісти відсутньою, якщо вона не з'являлася із моменту зникнення протягом двох років. У ст. 14 Закону «Про міжнародне приватне право» Республіки Польща: «1. Для визнання (оголошення) фізичної особи за померлу або таку, що зникла безвісти, застосовується її закон громадянства; 2. Якщо про визнання іноземця за померлого або такого, що зник безвісти, вирішує польський суд, застосовується польське право» [48].

Окрім того, перед визнанням особи безвісти відсутньою, необхідно здійснити ряд заходів щодо встановлення її місцезнаходження та довести, що

вона не з'являлася протягом встановленого законом терміну. У разі, якщо зникла особа вважалася зниклою внаслідок катастрофи, аварії, теракту, збройної агресії, або іншої подібної події, то строк для визнання особи безвісті відсутньою складає два роки з дня події [60, с.22].

Після визнання особи безвісті відсутньою, відкривається спеціальна справа, яка ведеться у суді. У цій справі вирішується питання про встановлення факту зникнення особи та її майнових відносин. Згідно з Кодексом цивільного процесу, рішення суду про визнання особи безвісті відсутньою є підставою для оголошення її померлою [65, с.24].

Майже аналогічний підхід закріплено у ст. 41 Федерального закону Швейцарії «Про міжнародне приватне право»: «Питання оголошення безвісної відсутності відноситься до компетенції швейцарського суду за останнім відомим місцем проживання відсутньої особи, при цьому умови та наслідки оголошення особи безвісно відсутньої визначаються швейцарським правом» [44].

Відповідно до законодавства Німеччини, процедура визнання особи безвісти відсутньою передбачена у Законі про особисте становище (Personenstandsgesetz – PStG). Термін для визнання особи безвісти відсутньою становить один рік [59, с.206].

Згідно зі статтею 31 цього Закону, особу можна визнати особою, зниклою безвісти тільки якщо будь-які з цих умов будуть виконані:

1. відсутність відомостей про місце перебування особи, отримані шляхом відповідних запитів у протягом останніх 6 місяців;
2. невдала спроба контакту з особою протягом останніх 6 місяців, включаючи спроби зв'язку через пошту, телефон, електронну пошту та соціальні мережі;
3. відсутність інформації про місце перебування особи у будь-яких офіційних документах (наприклад, паспорті, водійському посвідченні тощо);

4. відсутність будь-якої інформації про особу, що могла б допомогти встановити її місце перебування, у місцях, де вона раніше проживала або працювала [59, с.207].

У разі відповідності вищезгаданим критеріям, будь-хто може звернутися до суду з петицією про визнання особи, зниклої безвісти. Суд розглядає петицію та приймає рішення, в якому визначається, чи відповідають умови для визнання особи безвісти відсутньою, а також призначається куратор для захисту інтересів особи, зниклої безвісти. Рішення суду можна оскаржити вищим судом, але тільки у разі непогодження з ним. Коли рішення стає остаточним, відбувається оголошення людини безвісно зниклою [63, с.237].

Цивільне законодавство Франції не передбачає можливості оголошення особи, зниклої безвісти померлою, проте надає можливість у судовому порядку встановити презумпцію безвісної відсутності й у подальшому прийняти рішення про оголошення її такою [62, с.48]. До того ж, оголошення особи, зниклої безвісти, за умови, що зацікавлені особи не зверталися з позовом про це, можливо після закінчення 20 років з дня отримання останніх новин від неї або відомостей про неї [62, с.50].

У початковій редакції ЦК Франції передбачав три стадії безвісної відсутності:

1. Стадія презумпції безвісної відсутності, яка починається у момент зникнення і триває п'ять чи сім років залежно від того, чи залишено відсутнім уповноваженого для управління його майном.

2. Стадія тимчасового введення у володіння майна, що відкривається відразу після закінчення першої стадії та триває тридцять років. Виноситься судове рішення про оголошення особи, зниклої безвісти. Майно особи тимчасово розподіляється між його спадкоємцями з одночасним вжиттям заходів, що гарантують повернення майна у разі повернення цієї особи.

3. Стадія остаточного введення у володіння, яка починається після тридцяти років. Якщо безвісно відсутній повернеться, особи, введені у

володіння його майном, мають повернути майно, але навіть до цього моменту вони мають право відчуження [64, с.315].

Для початку процедури визнання особи, зниклої безвісти потрібно звернутися до суду. Суд встановлює строк публікації повідомлення про зникнення особи безвісти в газеті або журналі протягом трьох місяців. Якщо за цей строк немає жодного повідомлення про зниклу особу, суд може відкрити провадження про визнання особи, зниклої безвісти.

Однак, якщо з'ясується, що зникла особа мала можливість з'явитися, але не з'явилася, то процедура визнання її безвісти може бути зупинена. Також, якщо зникла особа з'явилася після визнання її безвісти відсутньою, вона може звернутися до суду з вимогою скасування рішення.

В Італії особа може бути оголошена зниклою безвісти відповідно до статті 56 Цивільного кодексу Італії. Згідно з цією статтею, особу можна оголосити зниклою безвісти, якщо пройшов достатній час з моменту, коли останній раз відомо, що вона була жива, або з моменту зникнення без повідомлення і її місцезнаходження не відоме [61].

Достатній час для оголошення безвісти відсутньою визначається в залежності від обставин справи. Зокрема, якщо особа була останній раз бачена в зоні катастрофи або стихійного лиха, термін для оголошення особи, зниклої безвісти, може бути скорочений [54, с.37].

Стаття 56 також передбачає можливість оголошення особи, зниклою безвісти відразу ж, якщо відомо, що особа загинула в результаті катастрофи або іншої події, яка призвела до зникнення безвісти. Стосовно процедури оголошення особи, зниклої безвісти, вона передбачається в статті 57 Цивільного кодексу Італії. Згідно з цією статтею, оголошення особи, зниклої безвісти здійснюється через суд. Заяву про оголошення особи, зниклої безвісти може подати будь-яка зацікавлена особа, включаючи родичів, державні органи та інші організації [61].

Після аналізу законодавства різних країн стає очевидним, що матеріальне та колізійне право, щодо визнання особи, зниклої безвісти,

відрізняється. Це може призвести до виникнення «кульгаючих відносин» у міжнародному приватному праві – ситуацій, коли особа може бути визнана зниклою безвісти в одній державі, але вважатися живою в іншій.

Отже, для зменшення кількості таких ситуацій та усунення невизначеностей, можливим варіантом є укладення міжнародних договорів між зацікавленими державами, що спрямовані на надання правової допомоги та взаємне визнання факту зникнення особи безвісти або смерті особи та її наслідків. Додатково, необхідно провести перегляд цього інституту на державному рівні та створити більш чітку та розширену базу для вирішення спорів, пов'язаних з цим питанням, у судовому порядку.

2.2. Порядок визнання особи, зниклої безвісти

Законодавство передбачає, що визнання фізичної особи зниклою безвісти здійснюється судом відповідно до статті 43 ЦК України [51]. Отже, для того, щоб визнати особу зниклою безвісти, необхідно подати заяву до суду. Таке визнання не свідчить про смерть особи, але також не виключає можливості смерті. Це означає, що існує два взаємовиключні припущення щодо життєвого стану особи, зниклої безвісти – вона може бути живою або померлою.

У більшості випадків підтвердження наявності особистих немайнових і майнових прав здійснюється за допомогою документів, свідоцтв і довідок, що видані в адміністративному порядку. Однак, якщо немає можливості довести певний факт документально, то заінтересовані особи можуть звернутися до суду для встановлення факту, що має юридичне значення.

Індивідуалізація фізичної особи, яка включає в себе визначення прав та обов'язків, місця проживання та органів їх здійснення, є важливою складовою її цивільно-правового статусу. У цивільному процесі, справи, які стосуються встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються в окремому провадженні. За теорією цивільного

процесуального права, таке провадження є одним з видів цивільного судочинства, в якому здійснюється правосуддя у цивільних справах, так само, як і в інших провадженнях.

Згідно зі статтею 43 ЦК України, фізичну особу можна визнати особою, зниклою безвісти, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає жодної інформації про її місцезнаходження [51]. Якщо неможливо встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи, який є початком її зникнення безвісти, то відповідно до закону, цей період починається з першого числа місяця, що настає за днем одержання таких відомостей. Якщо неможливо встановити цей місяць, то період зникнення безвісти вважається початковим з першого січня наступного року.

У теорії цивільного права визнання фізичної особи, зниклої безвісти ґрунтується на наступних умовах:

- а) протягом одного року фізична особа відсутня за місцем свого постійного проживання;
- б) протягом цього самого строку заінтересованим особам нічого не відомо про місце її перебування;
- в) заходи, що були здійснені для встановлення місця перебування фізичної особи, не мали результатів;
- г) питання, які заявник просить вирішити, є юридично важливими та не можуть бути вирішені без визнання фізичної особи зниклої безвісти відсутньою [28, с.119].

Законодавство передбачає, що для оголошення фізичної особи зниклої безвісти, необхідно провести окреме судове провадження, під час якого будуть встановлені факти. Це означає, що рішення суду про визнання фізичної особи зниклої безвісти базується на юридичному припущенні, що особа є живою. У разі оголошення її померлою, рішення базується на припущенні щодо юридичної смерті особи. Це є визначальною особливістю цивільних справ, пов'язаних з такими категоріями осіб.

У випадку якщо заявник, який подає заяву на оголошення фізичної особи зниклої безвісти, не може довести ці факти шляхом доказування, тому що це майже неможливо. У таких справах, принцип активності суду в процесі є дуже важливим і обмежує принцип змагальності, який не є характерним для справ окремого провадження. Оскільки рішення суду щодо визнання фізичної особи зниклою безвісти має серйозний вплив на законні права та інтереси такої особи, процесуальні права щодо її участі в цивільному процесі можуть бути обмежені.

С.Я. Фурса вважає, що суд повинен звертати увагу на те, що заявник є особою, для якої встановлення факту буде мати правові наслідки. Якщо цього не врахувати, справа може бути відхилена як непідвідомча суду. При визначенні заінтересованої особи, суд повинен враховувати, що така особа є суб'єктом, на права та обов'язки якого може вплинути факт, що буде встановлений судом [50, с. 244].

Згідно з висновком В.Г. Бобка, органи внутрішніх справ не можуть бути заявниками у цих справах, оскільки не мають матеріально-правової заінтересованості і закон не надає їм права на звернення до суду в інтересах інших осіб. Крім того, пошук громадян є службовим обов'язком поліції [5, с.12].

У таких справах важливо довести наявність суб'єктивного юридичного інтересу. Заявник має надати суду докази, які підтверджують наявність у нього правової мети звернення до суду за судовим захистом. Для прикладу, члени родини можуть звернутися до суду з метою встановлення факту зникнення безвісти свого родича, щоб отримати право на управління його майном та здійснювати інші дії від його імені. Кредитори можуть звернутися до суду для отримання заборони на розпорядження майном особи, зниклої безвісти, щоб забезпечити виконання їх вимог щодо неї [7, с.6].

Недопустимим є звернення до суду з метою зловживання правом на захист інтересів зниклої безвісти особи або з метою отримання користі для себе. Зокрема, органи внутрішніх справ не можуть бути заявниками в таких

справах, оскільки не мають матеріально-правової заінтересованості у справі та закон не надає їм права на звернення до суду в інтересах інших осіб.

У порядку окремого провадження суд розглядає справу про визнання фізичної особи зниклою безвісти або її оголошення померлою. Заяву про визнання фізичної особи зниклою безвісти її померлою подають до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місце перебування якої невідоме, або за місцем розташування її майна.

Заявник повинен зазначити мету звернення і підтверджувальні обставини, що стосуються фізичної особи, зниклої безвісти, загрози її життю або припущення про її загибель. Заявник не повинен звертатися до інших уповноважених органів, оскільки суд самостійно встановлює родичів, співробітників, сусідів та інших осіб, які можуть надати інформацію про фізичну особу і надсилає відповідні запити до житлово-експлуатаційних контор, органів реєстрації місця проживання та інших органів за останнім відомим місцем проживання відсутньої людини. Також суд надсилає запити до органів влади й місцевого самоврядування та органів опіки та піклування для встановлення опіки над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме [19].

Якщо фізична особа тривалий час відсутня за місцем постійного проживання, а також немає жодної інформації про її місцезнаходження, то згідно зі статтями 4 та 305 ЦПК України [52] та статтями 43 та 46 ЦК [51], зацікавлені особи мають право подати до суду заяву про визнання цієї особи, зниклої безвісти або оголошення її померлою, залежно від тривалості такої відсутності.

У таких справах заявники та інші зацікавлені особи мають право брати участь у справ. Однак, законодавство не визначає конкретного переліку заявників та зацікавлених осіб. В цьому випадку, необхідно керуватися загальним положенням цивільного процесу, згідно з яким будь-яка особа,

заінтересована в зміні правового стану відсутньої особи, може звернутися до суду (стаття 4 ЦПК України) [52].

У своєму дослідженні Р.О. Стефанчук звертає увагу на те, що в Україні є питання ефективності законодавства [57, с.438]. В контексті даного дослідження важливо показати наявність суб'єктивного юридичного інтересу. Наявність юридичного інтересу у заявника може мати правові наслідки, такі як визнання фізичної особи зниклою безвісти або її оголошення померлою. Згідно з законодавством України, ці правові наслідки можуть включати:

- право на розірвання шлюбу з безвісно відсутньою особою у простішому порядку;
- право на припинення шлюбу з громадянином, який оголошений судом померлим;
- надання пенсій у разі втрати годувальника;
- встановлення опіки над майном особи, яка визнана зниклою безвісти;
- право на одержання утримання майна особи, зниклої безвісти;
- надання спадщини у випадку оголошення особи померлою;
- право кредиторів вимагати виплатити заборгованості за зобов'язаннями особи, зниклої безвісти;
- припинення дії довіреності та інші [24, с.94].

Отже, згідно із законодавством, заявниками можуть бути різні особи, зокрема фізичні особи, у яких є потреба у захисті своїх охоронюваних законом суб'єктивних прав та інтересів через встановлення певних фактів. Це можуть бути, наприклад, близькі родичі або спадкоємці. Також органи опіки та піклування мають право подавати заяви, щоб вирішувати питання щодо охорони майна особи, зниклої безвісти.

Прокурор, органи державної влади й місцевого самоврядування можуть бути заявниками у випадку потреби захисту прав й інтересів неповнолітніх

дітей. Крім того, банк або фінансова установа можуть подавати заяву, якщо одержувач позики довгий час не з'являється. Також варто зазначити, що заявниками можуть бути і юридичні особи, які мають обґрунтовану правову мету щодо одержання рішення суду з досліджуваних питань.

Отже, можна зробити висновок, що визнання особи, зниклої безвісти або померлою можливе лише за рішенням суду, який має встановити, чи дійсно особа зникла безвісти чи загинула. Проте, чинне законодавство не чітко визначає, хто може бути заявником у таких справах, тому будь-яка заінтересована фізична або юридична особа може звернутися до суду з відповідною заявою, у якій необхідно вказати мету та обставини, що свідчать про зникнення або загибель особи. Для визнання особи, зниклою безвісти використовується презумпція, згідно з якою особа є живою, проте її місцезнаходження не може бути встановлене. Водночас, ця презумпція може бути спростована.

2.3. Наслідки визнання особи, зниклої безвісти

Якщо людину визнають зниклою безвісти, то відбувається ряд правових наслідків, зокрема:

- Її майно підпадає під опіку. З майна можуть виділятися кошти для утримання тих громадян, яких зникла особа зобов'язана утримувати відповідно до закону. Також може проводитися розподіл майна, що залишилося після задоволення поточних зобов'язань. Опіка над майном встановлюється нотаріусом;

- Родичі та інші особи, які доглядають за дітьми зниклої безвісти, мають право на пенсію за визнанням годувальника зниклим;

- Дружина (чоловік) безвісно зниклої людини може розірвати шлюб у спрощеному порядку через органи ДРАЦСу;

- Зобов'язання, пов'язані з особою, зниклою безвісти, припиняються;

– Кредитори мають право вимагати задоволення своїх вимог з майна зниклої безвісти людини [25, с.58].

Це рішення може бути анульовано судом у разі зміни обставин. Якщо суд отримає заяву від фізичної особи, яка раніше була визнана зниклою безвісти або будуть отримані відомості про її місцезнаходження, це може стати підставою для скасування рішення. Заяву може подати сама особа, яка була визнана зниклою безвісти або будь-яка інша особа, яка має інтерес у цьому питанні і подасть її до суду, який ухвалив рішення про визнання цієї особи зниклою безвісти, або до суду, за місцезнаходженням цієї особи.

Якщо рішення суду про визнання особи, зниклої безвісти буде скасоване, то правові наслідки такого визнання втраять свою силу, а права цієї особи мають бути повністю відновлені у встановленому законом порядку.

У зв'язку з воєнним станом, численними випадками вбивств та викрадень громадян України російськими окупантами, встановлення юридичного факту зникнення безвісти особи є важливим та актуальним для рідних такої особи. Це необхідно для ефективного захисту прав цієї особи та прав та обов'язків її близьких.

Визнання громадянина зниклим безвісти не вирішує юридичну невизначеність, що виникає у зв'язку з його відсутністю, оскільки він продовжує бути учасником різних правовідносин. Проте, при тривалій відсутності громадянина, якщо неможливо встановити його місцезнаходження, можна зробити припущення про його смерть. Проте, таке припущення не може мати юридичних наслідків, доки не будуть встановлені офіційні факти, які підтверджують його смерть. Це необхідно робити, оскільки неправильне рішення може призвести до серйозних порушень прав та інтересів особи.

Згідно з пунктом 3 статті 39 Цивільного процесуального кодексу України, права, свободи та інтереси особи, яка визнана зниклою безвісти, захищає опікун, який був призначений для опіки над її майном [52]. Згідно зі

статтею 44 Цивільного кодексу України [51], на підставі рішення суду про визнання фізичної особи зниклої безвісти, нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку.

Особа, яка звертається до нотаріуса з проханням встановити опіку над майном, повинна подати відповідну заяву, копію рішення суду, документи, що підтверджують право власності безвісно відсутньої особи на майно, та інші необхідні документи, у тому числі документи, які підтверджують родинні зв'язки заявника та особи, зниклої. Нотаріус, перевіряючи подані документи, вивчає питання щодо наявності перешкод у встановленні опіки над майном, зокрема того, чи відповідає особа вимогам до опікунів, встановленим ЦК України та Правилами опіки та піклування та іншими актами законодавства.

До того, як суд прийме рішення про визнання фізичної особи зниклої безвісти, нотаріус, за заявою заінтересованої особи або органу опіки та піклування, може скласти опис належного майна такої особи та призначити опікуна майна, якому передається це майно на зберігання. При складанні опису майна, визначенні опікунів та виключенні майна з опису застосовуються правила охорони спадкового майна. Крім того, окрім призначення опіки над майном відсутньої особи, законодавство передбачає можливість укладення договору передачі її майна в управління [28, с.112].

Згідно з діючим законодавством та практикою, опікуни мають берегти інтереси своїх підопічних, проте вони можуть підписувати важливі та юридично значимі договори лише з дозволу органів опіки та піклування. Тому при охороні інтересів осіб, зниклих безвісти необхідно забезпечити дворівневу охорону їхніх інтересів.

Органи опіки та піклування можуть знайти управителя для майна особи, зниклої безвісти і укласти з ним договір управління майном у відповідності зі статтею 1029 Цивільного кодексу України [51]. Цією процедурою можуть зацікавлені бути як члени родини особи, зниклої

безвісти, так і ті, кому вона повинна повернути борг або виконати інше зобов'язання.

Зобов'язання, що пов'язані з особою, зниклої безвісти, припиняються згідно з чинним законодавством. Це охоплює дію договорів доручення та довіреностей. Опікун майна особи, визнаної зниклою безвісти, виконує цивільні обов'язки на користь такої особи, погашає борги за рахунок її майна та управляє ним у її інтересах. Згідно заяви зацікавленої особи, опікун може забезпечити утримання законних осіб за рахунок майна особи, зниклої безвісти, погашати її зобов'язання, які мають терміни виконання та інші відповідні заходи.

Посадова особа органу місцевого самоврядування або нотаріус можуть припинити заходи щодо охорони майна, які були вжиті в разі, коли фізична особа була визнана зниклою безвісти, у наступних випадках:

Скасування рішення суду про визнання фізичної особи, зниклої безвісти або поява фізичної особи, місце перебування якої було невідоме. Якщо громадянин, який був визнаний особою, зниклою безвісти, з'явився або було встановлено його місцезнаходження, районний (міський) суд за відповідною заявою призначає справу до слухання та скасовує попереднє рішення [5, с.11].

Опіку над майном нотаріус припиняти на підставі такого рішення суду або заяви, поданої фізичною особою, яка була визнана зниклою безвісти до скасування рішення суду про визнання її такою. Опіка над майном триває до скасування рішення суду про визнання фізичної особи зниклою безвісти. Якщо з'являться обставини, що спростовують юридичну фікцію зникнення безвісти (наприклад, поява самої особи або отримання відомостей про її місце перебування), то рішення суду про визнання зниклою безвісти скасовується, а це є наслідком припинення опіки над майном відповідно до положень Цивільного кодексу України [37].

Необхідно зазначити, що опіка може припинятися не тільки в разі появи особи, а також в разі оголошення особи померлою. Це важливо з точки

зору укладання угоди про надання повноважень опікуна, де необхідно чітко визначити ситуації, що призводять до припинення повноважень. Крім того, якщо опікун здійснює правочини щодо майна підопічного в своїх інтересах чи родичів, це може призвести не лише до оскарження його дій, але й до припинення його повноважень та заміни на іншу особу. Угоди, які дозволяють опікуну діяти у своїх інтересах, повинні визнаватися недійсними.

Таким чином, можна стверджувати, що для вирішення питання про майно фізичної особи, чиє місцеперебування невідома, потрібно створити спеціальний юридичний статус для такої особи. Це може бути досягнуто через визнання фізичної особи, зниклої безвісти в судовому порядку. Такий статус дозволить забезпечити захист прав та інтересів особи, зниклої безвісти, збереження та правильне використання її майна.

При цьому важливо зазначити, що уповноважена особа (опікун) повинна діяти в інтересах особи, зниклої безвісти, але не від її імені, а під власним і на підставі відповідного акту. Отже, необхідно усунути юридичну невизначеність, яка виникає внаслідок тривалої відсутності фізичної особи і створити юридичний механізм, що дозволяє захистити права та інтереси особи, зниклої безвісти [40].

Дослідження показали, що коли фізична особа, яка раніше була визнана зниклою безвісти, з'являється, її правовий статус потребує відновлення. Однак, при відновленні правового статусу, пріоритет захисту поновлених прав зазвичай стосується майнової сфери цієї особи, тоді як законодавець приділяє мало уваги немайновим правам. Якщо фізичну особу було визнано зниклою безвісти, зміна майнових прав та обов'язків може відбуватись через зміну суб'єктного складу, змісту або об'єкта правовідносин.

Коли фізична особа, яка раніше була визнана зниклою безвісти, з'являється, межі поновлення її цивільних прав визначають правомірну поведінку правонаступника. Дії, які він здійснює в межах цивільних прав, підлягають правовому захисту.

Практичні наслідки цього дослідження полягають у тому, що особа, яка володіла майном особи, зниклої безвісти, має право вимагати повернення виконаних нею поліпшень або компенсації витрат на поліпшення майна у випадку появи останньої, якщо це не призведе до пошкодження майна і з огляду на його ринкову вартість.

На жаль, існує обмежена кількість спеціальних заходів для захисту та відновлення особистих немайнових прав, зазначених у статті 276 Цивільного кодексу України [51] і деякі немайнові права не можуть бути відновлені за допомогою цих заходів. У певних випадках, таких як порушення права на приватне життя, відновлення права на шлюб, чи відновлення права на батьківство у разі усиновлення, процес відновлення немайнових прав може бути ускладненим.

Незалежно від того, чи особа, зникла безвісти, набула правового статусу, її сімейний стан залишається незмінним, а також зберігаються її місце роботи та займана посада. У разі, якщо особа, яка зникла безвісти, була уповноважена на виконання державних функцій та зникла під час збройного конфлікту, воєнних дій, заворушень всередині держави або виконання службових обов'язків з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, то за нею зберігається місце роботи, займана посада та середній заробіток на підприємстві, в установі чи організації, незалежно від підпорядкування, проте не більш як до моменту оголошення її померлою у порядку, встановленому законодавством.

Під час проходження військової служби внаслідок збройного конфлікту та/або воєнних дій, особам надаються гарантії, передбачені законодавством України щодо соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Кабінет Міністрів України утворив постійно діючу Комісію з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, яка є консультативно-дорадчим органом. Важливо об'єднувати зусилля національних та міжнародних організацій для розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Основним завданням Комісії є з'ясування долі та місця

перебування осіб, зниклих безвісти під час збройних конфліктів, військових дій, а також під час виконання службових обов'язків з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, за обставин, визначених у частині першій цієї статті, зокрема, які зникли:

1) під час участі (забезпечення проведення) в антитерористичній операції, у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях;

2) під час постійного проживання або тимчасового перебування в районі проведення антитерористичній операції або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях;

3) під час постійного проживання або тимчасового перебування на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях;

4) під час збройного конфлікту чи воєнних дій на території України;

5) під час масових заворушень всередині держави;

6) у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру або іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей.

РОЗДІЛ 3

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЯКЕ ВИЗНАЧАЄ ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ

3.1. Проблеми нормативно-правового регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти

Нормативно-правове регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти стикається зі значними проблемами, які виникають через складність процесу встановлення факту зникнення особи, відсутність достатньої інформації про місцеперебування, стан здоров'я, життєві умови і т.д.

Однією з основних проблем є неефективність механізмів встановлення факту зникнення особи та здійснення пошуку. Часто подання заяви про зникнення особи відкладається на певний час, що ускладнює пошук та розшук та ускладнює процес встановлення факту зникнення. Також відсутність належної координації дій між правоохоронними органами і органами державної влади, що займаються пошуком, не дозволяє ефективно вирішувати проблему зниклих безвісти осіб [57, с.72].

Другою проблемою є недостатня чіткість та конкретність нормативно-правового регулювання щодо правового статусу особи, зниклої безвісти. Відсутність чітких визначень щодо статусу та прав осіб, які зникли безвісти, ускладнює їх соціальний захист та розгляд справ в судах.

Третя проблема полягає в тому, що відсутність особи може мати наслідки не тільки для самої особи, але й для її родини та близьких. Вони не можуть отримувати спадщину, вести правові справи в ім'я особи, зниклої безвісти, а також у більшості випадків не отримують соціальний захист від держави.

Логічним буде звернути увагу загалом на загальносвітові проблеми, адже під час російсько-української війни у 2022-2023 роках багато біженців з

України виїхали закордон і відповідно не всі виходили на зв'язок, що змушує їх рідних вирішувати такі питання.

Країни стикаються з різними проблемами у нормативно-правовому регулюванні питань визнання особи безвісти відсутньою. Основні проблеми включають:

- Різноманітність законодавства. Кожна країна має свої власні правила та процедури визнання особи, зниклої безвісти, що може призводити до складнощів для родичів, які шукають своїх зниклих близьких.

- Недостатня співпраця між країнами. У багатьох випадках особа, яка зникла в одній країні, може бути знайдена в іншій країні, але відсутність міжнародної співпраці може ускладнити пошук та ідентифікацію такої особи.

- Недостатньо точні методи ідентифікації. Досить часто ідентифікація особи, яка зникла, здійснюється на основі фотографій, паспортів або інших документів, які можуть бути втрачені або скомпрометовані. У таких випадках може бути необхідно застосування більш точних методів ідентифікації, таких як ДНК-аналіз.

- Відсутність фінансування та підтримки від держави. Дослідження та пошук зниклих осіб може бути дуже дорогим та часом займати декілька років, а родичі зниклих часто не мають фінансових можливостей для оплати всіх витрат. У таких випадках державна підтримка може бути критично важливою.

- Недостатній рівень свідомості громадськості. Відсутність повідомлень про зниклих людей або недостатня увага до цієї проблеми може ускладнити їх пошук та затримати визнання особи, зниклої безвісти, що у свою чергу відкладає вирішення юридичних та соціальних питань, пов'язаних зі зниклою людиною та її родиною. Також, існує ризик, що зникла людина може потрапити в небезпечну ситуацію або стати жертвою злочину, а тим часом її пошук буде ускладнено через пізнє визнання безвісно відсутньою. Тому важливо, щоб у кожній країні були належні нормативні

акти та ефективні механізми для визнання осіб безвісти відсутніми та забезпечення швидкого та ефективного їх пошуку.

Женевськими конвенціями [15] передбачено створення Довідкових бюро для забезпечення централізованого збору інформації про військовополонених та цивільних осіб, зниклих безвісти, які відносяться до країни супротивника, передання такої інформації іншим, проведення розслідування з метою з'ясування місця знаходження осіб.

Створення дієвого механізму, що регулюватиме процедуру пошуку осіб, зниклих безвісти, на національному рівні сприятиме належному забезпеченню прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та їхніх родичів. Відповідальність за це повинні взяти на себе відповідні органи влади, щоб належним чином врегулювати правовий статус осіб, зниклих безвісти, забезпечити належний правовий захист таких осіб та їх родичів, а також врегулювати питання їх розшуку у відповідності до стандартів міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та рекомендацій Ради Європи.

Згідно із законодавством, необхідно створити Єдиний реєстр осіб, які зникли безвісти за особливих обставин і цей реєстр повинен бути державним. Комісія з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, виступає як держатель реєстру, вона збирає та централізує відомості про таких осіб, а також облікує інформацію, що необхідна для їх ефективного розшуку. Реєстр створюється з метою збору та зберігання відомостей про зниклих осіб, щоб допомогти у їх розшуку [34, с.141].

Держатель реєстру визначає механізм взаємодії між Реєстром та іншими базами даних органів державної влади, включаючи Єдиний реєстр досудових розслідувань. Адміністратором реєстру є державне підприємство, яке підпорядковується Міністерству юстиції України і має право на ведення реєстру. Адміністратор забезпечує функціонування Реєстру, здійснює заходи щодо створення та супроводження програмного забезпечення Реєстру, зберігає та захищає базу даних, надає доступ до Реєстру в законному порядку

та реєструє кожен доступ. Порядок ведення Реєстру встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Що стосується розшуку осіб, які зникли безвісти за особливих обставин, внесення відомостей до Реєстру проводиться різними органами. Крім Комісії, яка є держателем Реєстру, до переліку таких органів належать Національна поліція України, Служба безпеки України, Міністерство оборони України, центральний орган виконавчої влади з питань цивільного захисту, захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, Національна гвардія України та місцеві органи виконавчої влади.

Національна поліція України здійснює внесення відомостей до Реєстру щодо наявності інформації про зникнення особи за особливих обставин або заяви про розшук такої особи, а також безпосереднього розшуку осіб, які зникли безвісти за особливих обставин [33, с.74].

Суди відповідальні за внесення інформації до Реєстру про наявність або відсутність рішення про визнання розшукуваних осіб, визнаних зниклими безвісти за особливих обставин або оголошення їх померлими у порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України [52]. Національна поліція України, центральний орган виконавчої влади з питань охорони здоров'я та державної регіональної політики, а також центральний орган виконавчої влади з питань житлової політики, будівництва, архітектури, містобудування та житлово-комунального господарства, разом з місцевими органами виконавчої влади відповідають за внесення відомостей до розділу Реєстру, що містить інформацію про невпізнані останки та пов'язані з ними речі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [36].

Комісія надає родичам висновок про смерть особи, яка зникла безвісти за особливих обставин, якщо є достовірна інформація про її смерть. Така інформація може бути отримана з результатів аналізу і зіставлення інформації про вилучення людських останків, посмертної інформації про такі останки, інформації про профілі ДНК та результатів їх зіставлення з

інформацією про зниклу особу. Ці дані включаються до комплексного звіту про ідентифікацію.

Комісія підтверджує достовірність цієї інформації відповідно до встановленого Кабінетом Міністрів України порядку. Висновок Комісії про наявність обставин, що свідчать про смерть особи, не впливає на виникнення, зміну або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, які встановлюються в судовому порядку [36].

Комісія здійснює перевірку правильності внесення відомостей до Реєстру та надає інформацію з Реєстру відповідно до встановленого порядку. Особисті дані, що зберігаються у Реєстрі, не можуть бути розкриті або передані особам та органам, за винятком випадків, встановлених законодавством.

Слід зазначити, що Україна активно співпрацює з іноземними державами, Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та міжнародними організаціями, що допомагають у розшуку осіб, зниклих безвісти. Це зумовлено статутними завданнями цих організацій щодо сприяння національним органам влади в цьому процесі відповідно до законодавства та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Одним з кроків, що сприятимуть ефективному розшуку зниклих безвісти осіб, є прийняття закону, який імплементує норми міжнародного гуманітарного права до національного законодавства. Цей закон спрямований на реалізацію права родичів знати про долю своїх зниклих безвісти близьких та створення національного механізму розшуку таких осіб. У законі враховані пропозиції, надані УГСПЛ.

На жаль, поки що Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин так і не запрацював, не зважаючи на затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин № 998/38334 від 01.09. 2022 року [11]. Відсутність такого реєстру негативно впливає на розшук. Достеменно не відомо, чому він не запрацював, хоча

Уповноважений підтвердив, що вже найближчим часом реєстр буде запущено.

Створена Комісія з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин з моменту її формування на сьогодні не провела жодного засідання і стоїть питання про оновлення її складу та фінансування роботи. Законодавство передбачає матеріально-технічне забезпечення діяльності Комісії, яке має забезпечувати Секретаріат Кабінету Міністрів України. Питання щодо представництва Комісії в судах і відновлення роботи військових судів залишаються невирішеними, оскільки законодавство не встановлює відповідних правил.

Крім того, Положення про Комісію не було розроблене і не затверджене Кабінетом Міністрів України, тому Комісія не може здійснювати свої основні повноваження. До того ж, невирішеним залишається питання щодо оновлення складу Комісії та фінансування її діяльності. Є думка, що Комісія могла б функціонувати в системі органів військової юстиції, оскільки це допомогло б у виконанні її повноважень, зокрема визначенні механізмів інформаційної взаємодії між Реєстром та Єдиним реєстром досудових розслідувань та іншими базами даних органів державної влади. Нерозроблене Положення та невирішені питання можуть створювати ризик витоку даних з державних реєстрів та баз даних та їх використання в інших цілях.

Хоча Закон передбачає, що до складу Комісії включаються представники різних центральних органів виконавчої влади, не встановлено чітких критеріїв їх відбору, тобто неясно, чи мають ці особи бути працівниками зазначених органів чи можуть бути зовсім сторонніми. Закон також не визначає повноважень Комісії, що створює незрозумілість щодо того, які дії Комісії є законними, а які – ні. Це може мати наслідком питання про правові підстави притягнення до адміністративної відповідальності за невиконання законних вимог Комісії.

Ці аспекти потрібно враховувати під час розробки Положення про Комісію, підготовка якого передбачена статтею 10 Закону. Крім того, хоча Комісія створена з метою полегшення розшуку осіб, зниклих безвісти, та розслідування обставин їх зникнення або загибелі, насправді цю роботу виконують відповідні територіальні органи Національної поліції, а Комісія передає їм лише отриману на направлені запити до інших органів інформацію.

Також доцільним буде відзначити, що незважаючи на значні зміни в законодавстві щодо державної реєстрації геномної інформації людини, існує певна правова невизначеність стосовно відповідності цього законодавства міжнародним стандартам з прав людини. Зокрема, проектом Закону про державну реєстрацію геномної інформації людини передбачено, що електронний реєстр є частиною єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, а його адміністратором є юридична особа, що належить до сфери управління МВС або перебуває у його підпорядкуванні [35].

Однак важливо звернути увагу на те, що цей адміністратор, відповідно до своїх повноважень, забезпечує технічну, технологічну та програмну підтримку електронного реєстру, обробку, збереження, захист і надання інформації, що міститься в ньому. Це означає, що управління доступом до геномної інформації забезпечується одним органом, що може створювати ризик корупції.

Геномна інформація вноситься до категорії так званих «чутливих» персональних даних, обробка яких заборонена. Згідно з проектом Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», відомості, що містяться в Електронному реєстрі, є інформацією з обмеженим доступом і не підлягають оприлюдненню [42]. Орган, який здійснює внесення даних, перед надсиланням заповнює реєстраційну картку, в якій знеособлює інформацію про особу шляхом присвоєння їй індивідуального абетково-цифрового коду.

Персональні дані, що зберігаються в Електронному реєстрі, не можуть бути розкриті або передані особам та органам, не визначеним статтею 16 цього Закону, крім випадків, установлених законом. Норми Закону відповідають переліку підстав обробки «чутливих» категорій персональних даних особи, визначених Законом України «Про захист персональних даних» [36]. Однак цілі обробки геномної інформації, визначені цим Законом, не відповідають цілям, встановленим Законом України «Про захист персональних даних». Це може дозволити МВС збирати більший масив інформації.

Виникає безліч питань щодо технічного захисту Електронного реєстру відомостей про генетичні ознаки людини, який є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи МВС. Слушною у даному контексті є наукова думка італійських дослідників V. Marchese, N. Cerri, L. Caenazzo: «попри те, що бази даних ДНК є великою цінністю для розслідування та суспільства, завданням держави є визначення балансу між суспільним інтересом у боротьбі зі злочинністю та такими особистими правами, як: особиста свобода, гідність та конфіденційність – що може бути проблемою» [61].

Однак, незважаючи на значні позитивні зрушення у напрямі запровадження новітніх інформаційних технологій у даному напрямі діяльності, ефективність забезпечення інформаційної безпеки бажає кращого. Адже сучасні системи безпеки мають високі характеристики тільки в окремих напрямках забезпечення безпеки. Крім того, варто наголосити, що вирішення даної проблеми шляхом створення на кожному інформаційному системі власної системи безпеки не є ефективним та не забезпечує можливості практичної реалізації на всіх рівнях. Ми притримуємося думки правознавців та практиків щодо необхідності інтеграції окремих інформаційних систем та систем безпеки.

3.2. Шляхи вирішення проблем нормативно-правового регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти

Визнання громадянина зниклим безвісти є важливим інститутом цивільного законодавства, який забезпечує захист прав та інтересів громадян, що призупинені у зв'язку з цивільними правовідносинами, у яких вони є учасниками. У юридичній практиці іноді виникають ситуації, коли інститут визнання фізичної особи зниклою безвісти є необхідним для вирішення невизначеності в цивільних правовідносинах.

За допомогою цивільно-правових норм, що регулює цей інститут, заінтересовані особи можуть звернутися до відповідних державних органів і забезпечити спростування невизначеності в цивільно-правових відносинах, учасником яких є відповідна особа. Це може допомогти у мінімізації негативних наслідків, що можуть виникнути внаслідок такої невизначеності. Війна в Україні, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила потребу у переосмисленні положень щодо визнання фізичної особи, зниклої безвісти. Крім того, таку необхідність обумовлює набрання чинності Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», який визначає особливості правового статусу таких осіб.

Проблема полягає у розбіжності між положеннями Цивільного кодексу та Цивільного процесуального кодексу України з позиціями зазначеного Закону, що може призвести до складнощів у правозастосуванні. Крім того, деякі положення законодавства, зокрема Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», вносять корективи в тлумачення зникнення безвісти та можуть мати вплив на правовий статус осіб, які зникли безвісти.

Подолання колізій у питаннях визнання особи, яка зникла безвісти, можливе за умови вдосконалення законодавства та розробки ефективних процедур і механізмів. Наприклад, можливість використання нових

технологій, таких як біометричні дані або розпізнавання обличчя, може допомогти встановити особу, яка зникла безвісти. Крім того, важливим є вдосконалення процедур обміну інформацією між державними органами, щоб забезпечити оперативну реакцію на звернення громадян та швидке розв'язання питань, пов'язаних з визнанням особи безвісно відсутньою.

Для вирішення проблем нормативно-правового регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти можна запропонувати наступні шляхи:

1. Підвищення ефективності роботи правоохоронних органів та удосконалення процедур розшуку осіб, зниклих безвісти. Для цього необхідно забезпечити належну організацію та координацію роботи різних відомств та інституцій, які займаються пошуком зниклих осіб. Також можна розглянути можливість створення спеціального центру з координації роботи з пошуку осіб, зниклих безвісти.

2. Вдосконалення нормативно-правових актів, що регулюють правовий статус особи, зниклої безвісти, шляхом унормування процедур розшуку та визнання особи зниклою. Наприклад, можна уточнити процедури встановлення факту зникнення та забезпечення правового статусу особи, зниклої безвісти та її родичів.

3. Підвищення уваги до проблеми осіб, зниклих безвісти на рівні держави та громадськості, зокрема шляхом організації роз'яснювальної та просвітницької роботи щодо процедур розшуку та визнання осіб, зниклих безвісти. Також можна забезпечити розвиток спеціальних програм та ініціатив з пошуку зниклих осіб, зокрема за допомогою сучасних технологій та соціальних мереж.

4. Забезпечення соціального захисту родичів осіб, зниклих безвісти, включаючи надання їм правової допомоги та психологічної підтримки, є важливою складовою державної політики щодо розв'язання проблем, пов'язаних із зникненням людей. Зокрема, родичам осіб, зниклих безвісти надається право на безоплатне отримання відомостей про їхнє розшукування та стані справи.

Важливо, щоб відбувався міжнародний обмін інформацією між органами, уповноваженими на облік та розшук осіб, зниклих безвісти, в тому числі осіб, зниклих за особливих обставин, з дотриманням вимог законодавства та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Важливо також, щоб відповідні органи України могли надавати в органам іноземних держав інформацію з питань розшуку таких осіб, з дотриманням встановленого режиму доступу, який не дозволить розголошення інформації для інших цілей чи несанкціонованого доступу.

Ефективність механізму ведення обліку та розшуку осіб, зниклих безвісти, включаючи військовослужбовців, залежатиме від різних чинників, включаючи координацію діяльності державних органів, що мають повноваження здійснювати облік та розшук зниклих безвісти. Особлива увага повинна бути приділена розшуку осіб, зниклих безвісти в районах проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, а також осіб, що зникли безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, заворушеннями всередині держави або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного або техногенного характеру.

Ефективне функціонування механізму залежить не лише від тлумачення окремих положень закону вже на практиці, але й від прийняття та впровадження відповідних підзаконних актів, а також від професійного рівня кадрів. Крім того, важливо вирішити питання щодо роботи Комісії та функціонування Реєстру в системі органів військової юстиції України.

Також, згідно зі статтею 22 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», сім'ї осіб, зниклих безвісти мають право на соціальний захист, який включає надання їм матеріальної допомоги, встановлення пільг та привілеїв, а також допомогу у здійсненні прав на спадщину, забезпечення житлом та працевлаштуванням [39].

Українська держава приділяє особливу увагу питанням соціального захисту родичів осіб, зниклих безвісти. Державні органи, в тому числі

правоохоронні органи, мають вживати всіх необхідних заходів для розкриття обставин зникнення людей та надання допомоги їхнім родичам. Крім того, важливим елементом соціального захисту є забезпечення психологічної допомоги родичам осіб, зниклих безвісти, оскільки така ситуація може викликати серйозний емоційний дискомфорт, стрес та психологічну травму. Для забезпечення психологічної допомоги родичам можуть бути залучені спеціалісти з психології та соціальної роботи, які нададуть підтримку та допоможуть з переживанням емоційного напруження.

Також до завдань соціального захисту родичів осіб, зниклих безвісти може належати організація пошуку та встановлення місця перебування зниклої особи. Для цього можуть використовуватись різноманітні методи, такі як: пошукові операції, інформаційні кампанії, співпраця з правоохоронними органами та інші заходи.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження відповідно до мети та завдань зробимо наступні висновки.

1. Згідно з доктринальними підходами, зникнення особи безвісти є стан, коли немає достовірної інформації про місцезнаходження фізичної особи протягом певного часу, внаслідок чого вона вважається зниклою безвісти. Цей стан відноситься до складних правових та соціальних проблем, пов'язаних із правовим статусом зниклої особи та її родичів. У літературі запропоновано різні підходи до поняття та сутності особи, зниклої безвісти. Деякі дослідники розглядають це явище як складну правову проблему, пов'язану з правовим статусом зниклої особи та її родичів. Інші автори звертають увагу на соціальні та психологічні наслідки особи, зниклої безвісти для її родичів, які стикаються з нестабільністю емоційного стану, відчуттям незахищеності та безпорадності.

Однак, незважаючи на різні підходи до розуміння безвісти зниклої особи, важливо забезпечити належний правовий статус для зниклої особи та її родичів, що включає в себе захист їх прав та інтересів. Для цього необхідно розробити ефективну систему регулювання відносин, пов'язаних зі зникненням, що забезпечує належну юридичну допомогу та соціальний захист родичів осіб, зниклих безвісти.

2. У нашому дослідженні було проаналізовано міжнародні та національні нормативно-правові документи, що стосуються правового статусу осіб, зниклих безвісти. Зокрема, ми дослідили Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенцію ООН проти торгівлі людьми, Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інші.

Аналіз показав, що більшість міжнародних та національних документів містять стандарти, які гарантують права осіб, зниклих безвісти та їх родичів, включаючи право на життя, право на недоторканість особи, право на

правосуддя та соціальний захист. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» також містить важливі норми, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з набуттям правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з обліком, розшуком та соціальним захистом таких осіб і членів їхніх сімей.

Таким чином, міжнародні та національні нормативно-правові документи забезпечують основи для регулювання правового статусу осіб, зниклих безвісти, що сприяє захисту їх прав та інтересів. Однак, важливим завданням є вдосконалення законодавства в цій сфері та ефективна його реалізація на практиці.

3. Умови для визнання особи, зниклої безвісти, передбачені законом «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти». Зокрема, відповідно до цього закону, особою, що зникла безвісти, вважається фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місце перебування на момент подання заявником заяви про її розшук.

У разі, якщо зникнення особи сталося внаслідок збройного конфлікту, воєнних дій, тимчасової окупації частини території України або надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, то така особа може бути визнана безвісти зниклою без дотримання періоду відсутності, передбаченого для звичайних випадків.

Також слід зазначити, що для визнання особи, зниклої безвісти необхідно провести розшук та перевірку інформації про її можливе перебування в медичних установах, слідчих ізоляторах, військових частинах, тюрмах та інших місцях. Отже, умови для визнання особи, зниклої безвісти передбачені законом та вимагають певного часу та зусиль з боку органів влади для їх здійснення.

4. У процесі визнання осіб, зниклих безвісти важливо дотримуватися порядку, встановленого законодавством. Згідно з Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», розшук особи, зниклої безвісти проводиться протягом шести місяців з дня подання заяви на

розшук. У разі, якщо протягом цього терміну зникла особа не була знайдена, проводиться подальший розшук.

У разі визнання особи, зниклою безвісти, її правовий статус визначається відповідно до законодавства. В Україні це відбувається на підставі вироку суду, який визнає особу зниклою безвісти та приймає рішення про визнання її відсутньою.

Таким чином, порядок визнання особи зниклою безвісти передбачає проведення розшуку та визнання її відсутньою шляхом вироку суду.

5. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» передбачає регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу осіб, які зникли безвісти за особливих обставин. Умови для визнання особи безвісти відсутньою визначені законом і включають наявність доказів про те, що зникла особа не має контакту з родиною та не може бути знайдена. Порядок визнання особи, зниклої безвісти, визначається законодавством та передбачає проведення розшуку зниклої особи та встановлення обставин її зникнення.

Визнання особи, зниклої безвісти має різні наслідки, зокрема, належність майна зниклої особи, її спадкові права, а також може мати вплив на інші права та обов'язки. Крім того, визнання особи, зниклою безвісти може мати певні соціальні наслідки для родичів та близьких зниклої особи, а саме, погіршення їхнього матеріального стану.

Забезпечення соціального захисту родичів осіб, зниклих безвісти є важливою проблемою. Національне законодавство передбачає допомогу родичам в процесі розшуку зниклої особи, а також після визнання особи, зниклої безвісти. До такої допомоги відносяться правова консультація та представництво, забезпечення матеріальної допомоги, забезпечення прав на отримання соціальних послуг тощо.

6. У ході дослідження проблем нормативно-правового регулювання правового статусу особи, зниклої безвісти було виявлено, що існує низка складнощів та проблем, пов'язаних з цим питанням. Зокрема, до основних

проблем можна віднести відсутність єдиного підходу до визначення поняття «безвісті зниклої особи», що призводить до розбіжностей у різних законодавчих актах, а також до складнощів при визнанні особи безвісті залежно від конкретних обставин.

Крім того, існує проблема відсутності єдиного механізму реєстрації заяв про зникнення особи, що ускладнює розшук та ідентифікацію осіб, зниклих безвісти, а також робить неможливим здійснення ефективного контролю за веденням розшукових робіт.

Також до проблем можна віднести неефективної системи соціального захисту родичів осіб, зниклих безвісти, яка б включала в себе надання правової допомоги та психологічної підтримки.

7. У зв'язку зі складністю проблеми визначення правового статусу особи, зниклої безвісти та наявністю численних проблем в нормативно-правовому регулюванні цього питання, необхідно враховувати різноманітні аспекти і підходи до вирішення цієї проблеми.

Одним з головних шляхів вирішення проблеми є вдосконалення нормативно-правової бази та уніфікація норм, що регулюють визначення статусу особи, зниклої безвісти на міжнародному та національному рівнях. Необхідно розробити чіткі правила та процедури визнання особи, зниклою безвісти та її повернення, а також установлення порядку ведення обліку осіб, зниклих безвісти.

Для забезпечення соціального захисту родичів осіб, зниклих безвісти необхідно встановити чіткі механізми надання їм правової допомоги та підтримки, забезпечення доступу до інформації про хід розслідування щодо зниклої особи та регулярного інформування родичів про результати такого розслідування.

Крім того, важливим шляхом вирішення проблеми є підвищення рівня свідомості громадськості та масових засобів масової інформації про проблему осіб, зниклих безвісти та ролі кожного громадянина в забезпеченні безпеки суспільства.

У підсумку варто зазначити, що дивлячись на наміри України вступити до Європейського Союзу, вбачаємо доцільним застосовувати закордонний досвід процедури визнання особи, зниклої безвісти та приведенні національного законодавства відповідно до європейських норм. Поки в Україні повноцінно не запрацює Єдиний реєстр зниклих безвісти, не налагодиться процедура внесення відомостей до нього, говорити про якісну роботу в цьому питанні не доводиться.

Починаючи з 2022 року, коли в Україні почалась війна, кількість осіб зниклих безвісти зросла в сотні і, навіть, тисячі разів. Відповідно після закінчення війни, передбачається посилене збільшення кількості заяв та судових проваджень, щодо визнання осіб, зниклих безвісти. Це викликає необхідність у терміновому приведенні національного законодавства до якісного рівня та усунення правових колізій, які ще прослідковуються в нормах законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. Проблема осіб, зниклих безвісти в Україні. *Права людини: актуальні проблеми та рішення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 26 квітня 2018 року. С. 21-23.
2. Бандурка О. Проблема осіб, зниклих безвісти: аналіз стану та шляхи вирішення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 187-195.
3. Безкоровайний С. Безвісті зниклі особи: проблеми і шляхи їх вирішення. *Право України*. 2019. № 5. С. 57-62.
4. Безкоровайний С. Проблема осіб, зниклих безвісти в Україні: причини, наслідки та шляхи подолання. *Актуальні питання державного управління та місцевого самоврядування*. 2021. № 2(26). С.40-45.
5. Бобко В. Г. Судочинство у справах про визнання фізичної особи, зниклої безвісти та оголошення її померлою: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2006. 20 с.
6. Бойчук Д. В. Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб: дис. канд. юрид. наук: 21.07.04. Харків. 2006. 350 с.
7. Братель О. Г. Темпоральні властивості процесуальних юридичних фактів у цивільному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 5–10.
8. Буряк О. Захист прав безвісно зниклих осіб у світлі міжнародних стандартів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. Вип. 3. С. 70-74.
9. Буряк О. Правове регулювання справ про безвісно зниклих осіб в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2019. Вип. 1. С. 88-91.
10. Буряк О. Проблеми дослідження справ про безвісно зниклих людей. *Науковий вісник Миколаївського державного гуманітарного університету*. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 1. С. 63-66.

11. В Україні досі не працює єдиний реєстр зниклих безвісти, що негативно впливає на розшуки. Укрінформ: Мультимедійна платформа іномовлення України. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3573133-v-ukraini-dosi-ne-pracue-edinij-reestr-zniklih-bezvisti-so-negativno-vplivae-na-rozsuki.html> (дата звернення: 17. 02. 2023 р.)

12. Власюк І. І. Інститут безвісної відсутності та визнання особи померлою в законодавстві зарубіжних країн. *Держава і право*. 2010. № 47. С. 412–417.

13. Горбачевський В. Я. Особливості досудового розслідування за фактами безвісного зникнення осіб. *Юридичний часопис НАВС*. 2014. № 2. С. 185–201.

14. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1977 року від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

15. Женевські конвенції 1949 року. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

16. Звіт про дотримання прав людини за 2021 рік. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/UKRAINE-2021-HRR_Ukr.pdf. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

17. Зинов'єва А. В. Правовий статус безвісно відсутньої особи: матеріальний та процесуальний аспекти. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 12. С. 41–45.

18. Зинов'єва А. В. Безвісна відсутність фізичної особи: матеріальний та процесуальний аспекти: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. 18 с.

19. Зниклі безвісти та їхні сім'ї. Консультаційна служба з міжнародного гуманітарного права МКЧХ. 2015. № 12. URL: http://ua.icrc.org/wp-content/uploads/sites/98/2018/09/Missing_families_Ukr-1.pdf. (дата звернення 17. 03. 2023 р.).

20. Зубов М. В. Зміст і співвідношення термінів «безвісно відсутня особа» та «безвісно зникла особа». *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Право. 2015. № 2. С. 184–189.

21. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n11> (дата звернення: 17. 02. 2023 р.)

22. Кличков А. О. Зарубіжний досвід становлення та розвитку інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою. *Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 31 трав. 2017 р.) / відп. ред. С. В. Губарєв, О. О. Лов'як. Київ, 2017. С. 22–30.

23. Кличков А. О. Інститут визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою як предмет дисертаційних досліджень в Україні – сучасний стан. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 4. С. 147–158.

24. Кличков А. О. Поняття та підстави визнання фізичної особи безвісно відсутньою у контексті проведення антитерористичної операції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 6. Т. 1. С. 90–96.

25. Кличков А. О. Правові наслідки появи безвісно відсутньої особи, зниклої безвісти та оголошеної померлою. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 57–64.

26. Козьяков Р. Розслідування безвісного зникнення особи як теоретична та прикладна проблема. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. №4. С.84-95.

27. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 3 вересня 1953 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

28. Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин: монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 376 с.
29. Легка О. В. Правова регламентація реєстрації геномної інформації людини: міжнародний та вітчизняний досвід. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/13-1.pdf>.
30. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).
31. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042. (дата звернення 17. 02. 2023 р.). (дата звернення 17. 02. 2023 р.).
32. Мороз І. Безвісно зниклі особи: проблеми правового регулювання в Україні. *Право і безпека*. 2019. Вип. 2. С. 104-112.
33. Мороз І. Механізми взаємодії між органами внутрішніх справ та різними соціальними групами при розшуку безвісно зниклих осіб. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. Вип. 3. С. 69-76.
34. Охріменко І. М. Оцінка ефективності діяльності органів і підрозділів Національної поліції України: погляд на проблему. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 139–144.
35. Парламент прийняв Закон «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/parlament-priyniav-zakon-pro-derzhavnu-reiestratsiiu-henomnoi-informatsii-liudyny>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).
36. Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин № 998/38334 від 01.09. 2022 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text> (дата звернення: 17. 02. 2023)
37. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22 лют. 2012 р. № 296/5. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

38. Постанова Верховного Суду України від 22 листоп. 2018 р. Справа № 225/882/17. Провадження № 61-34068св18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78044509>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

39. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 22.11.2016 № 5435 Про правовий статус осіб, зниклих безвісти. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH46Z00A?an=22> (дата звернення: 17. 02. 2023 р.)

40. Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 Оперативно-розшукова діяльність. Львів: ЛьВДУВС. 2007. 20 с.

41. Приполова Л. Правовий статус осіб, зниклих безвісти у зв'язку із збройним конфліктом та за особливих обставин. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 201.

42. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: проект Закону України від 20.10.2020 № 4265. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70249. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

43. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.

44. Про міжнародне приватне право: Федеральний закон Швейцарії від 1987 р. URL: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/042901>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

45. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 №2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

46. Програма Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти в Україні. Інформаційний бюлетень. URL: <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/05/icmp-dg-1722-3-W-ukr-doc-icmp-ukraine-program-factsheet.pdf><https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/05/>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

47. Стефанчук Р. О. Актуальні проблеми сучасного цивільного законодавства. *Актуальні проблеми приватного права України: зб. ст. до ювілею Н. С. Кузнецової* / відп. ред. Р. А. Майданик, О. В. Кохановська. Київ, 2014. С. 433–450.

48. Тітко Е. В., Куртинець М. І. Переклад Закону Республіки Польща на українську мову. *Форум права*. 2020. № 61 (2). С. 65–81.

49. Фесечко Л. І. Пошук осіб, зниклих безвісти внаслідок збройного конфлікту. *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 37. С. 401–410.

50. Фурса С. Я. Окреме провадження у цивільному процесі України. Київ. 2019. 302 с.

51. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

52. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print1452775474619490>. (дата звернення 17. 02. 2023 р.).

53. Як подати запит до МКЧХ про розшук родича: надаємо відповіді родинам. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2022/06/14/poshuk-znykli-bezvisty-chervoniy-hrest-2022/> (дата звернення: 17. 02. 2023 р.).

54. Cattaneo C., Porta D., Gibelli D., Poppa P., Sala R., Cappella A. Missing persons in Italy: the role of forensic anthropology and genetics. *Forensic science international*. 2010. №194(1-3), p. 33-39.

55. Dawson, John P. «Presumption of Death Acts and Missing Persons: A U.S. Perspective.» *Journal of Law and Policy*. vol. 21, no. 2, 2013, pp. 689-712.

56. Harris J. The Legal Aspects of Disappearances: The Need for a More Coherent Response. *Human Rights Quarterly*. vol. 37, № 3. 2015. pp. 696-719.
57. Hoffheimer M.H. The Problem of the Missing Person in Probate. *Connecticut Law Review*. vol. 45, № 1. 2012. pp. 65-101.
58. Johnson E. Allan, Lawrence J. Fox. Disappearance and the Law: A Comparative Approach. *University of Pennsylvania Law Review*. vol. 137. № 6. 1989. pp. 1671-1723.
59. Köbele M., Jansen T. The new German act on the determination of death and the legal status of missing persons: *Background, content, and critique*. *Journal of Law and the Biosciences*. 2019. Vol. 6. Issue 2. P. 206-233.
60. Mańko K. Nieobecność faktyczna a wzywanie świadka do sądu. *Palestra*. 2015. № 12. c. 20-24.
61. Marchese V., Cerri N., Caenazzo L. Italian national Forensic Dna database in an European perspective. *Forensic Science International: Genetics Supplement Series*. 2013. No 4(1). URL: <https://doi.org/10.1016/j.fsigss.2013.10.126> (дата звернення 17. 02. 2023).
62. Neveu A. L'absence, la disparition et la mort présumée en droit civil français. *Revue internationale de droit comparé*. 2013. 65(1). p. 47-80.
63. Oehmichen M., Gerling I. The German Act on the Determination of Death and the Legal Status of Missing Persons: A Comment. *Journal of Law and the Biosciences*. 2019. Vol. 6. Issue 2. P. 234-238.
64. Perrier J. Le statut de la personne disparue en droit civil français. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*. 2017. № 3(2). P. 311-328.
65. Płonka-Syroka B., Nieobecność faktyczna, czyli kiedy sąd wzywa świadka, a nieobecny jest strona. *Przeгляд Судowy*. 2017. № 10. p. 23-26.
66. Rome Statute of the the International Criminal Court: від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588.(дата звернення 17. 02. 2023 р.).

67. Rose Amanda L. The Disappeared and the Law: An Analysis of the Normative Framework for Addressing Disappearances. *Journal of International Criminal Justice*. vol. 14, № 5. 2016. pp. 1065-1086.

68. Szczygieł S. Nieobecność a nieobecność faktyczna w polskim postępowaniu cywilnym. *Palestra*. 2018. № 1. P. 12-16.